CHUNILAL GANDHI VIDYABHAVAN, SURAT

Shastri Dinmanishankar Pustak-Bhandara

No.: 62. Subject: Dharmaśāstra.

Title: Sapiṇḍīkaraṇa

Author: — Scribe: —

Date of the work: — Date of the Ms.: —

Place of the work: — Place of the Ms.: —

Size: 7.7" by 3.1" Extent: 61 foll. 55, and some missing. Fol. No. 1, 2, 3, 4, 9

Language: Sanskrit Script: Devanagari

Remarks: incomplete.

शेषा॥पंचसंख्याता॥वामहस्तस्पृष्ठार्धं दश॥उभयोर्हस्तयोः सप्त मृत्रशौचे
त्रिपर्वमात्रिका वा मृत्तिका स्मृता॥उभयोर्वा एवं शौचं कृत्वा॥शौच स्थानं प्र
स्याल्प॥न्यूनाधिकं न कर्तव्यं॥शौचं शुद्धिमभीप्सिता॥प्रायश्चित्तेन युज्येत
विहितानि कामरूपा॥ग्र जलान्यांस्मृतं वा शंभावशुद्धिस्तथापरा॥उभ २
येनशुद्धिर्यस्तु मनशुद्धिर्नेनरः शुचिः॥एतत् शौचं गृहस्थानां द्विगुणं ब्रह्मचारिणां॥वानप्रस्थस्य त्रि

उपानहादिसहितउदङ्मुखोमूत्रपुरीषेकुर्यात्॥रात्रौचेद्दक्षिणाभिमुखः॥संध्ययोश्चय
थादिवा॥तत्रनिषिद्धादेशाः॥वल्मीकान्नगोष्ठमार्गभस्मफालकृष्टसधान्यजलोपकंठ
सेव्यवृक्षच्छायातटंतेचात्रयाज्ञिकस्तुकरणकाष्ठादिनागुदंप्रमृज्यस्वमूत्रपुरीषेत्र
नवेक्ष्यमाणः गृहीतशिश्नउत्थायमृज्यहीनवर्णधान्यपकानान्यसंस्पृशन्
सर्वक्रिनामनभिमुखमुपविश्य॥सर्वत्रक्लिन्नमृज्जलैःशौचंकुर्यात्
तत्रत्रिगुदशौचेक्रमेणपंचमृत्तिका ग्राह्याः॥प्रथमाईप्रसृतिमात्राऽर्द्धार्द्धंच

अंगुल्यग्रेदेवतीर्थं॥दक्षिणतःपितृतीर्थंकनिष्ठायांप्राजापत्यंपश्चादंगुष्ठायोब्रह्मतीर्थं
एतानितीर्थानि॥यमः॥तावंतोनस्पृशेद्विप्रोयावद्वामेनसंस्पृशेत्॥वामेनपादशारि
त्वावरुणश्वजलेश्वरः॥जलमितिशेषः॥याज्ञवल्क्यः॥स्नात्वापीत्वाक्षुतेसुप्तेभुक्त्वारथ्योपस
र्पणे॥आचांतःपुनराचामेद्वासोविपरिधायच॥अन्यत्रापि॥जलेजलस्थोनाचामेज्जलांतं
तस्थलस्थितिः॥पादौस्थाप्योभयत्रैवआचांतःशुचितामियात्॥अकृत्वापादशौचंतु
तिष्ठन्मुक्तशिखोपिवा॥विनायज्ञोपवीतेनआचांतोप्यशुचिर्भवेत्॥आचमनविधि
नाचम्य॥एवमाचमनंकृत्वादंतधावनमाचरेत्॥मध्येनाद्यघर्षयेद्दंतान्तत्रदक्षिणानु

सर्वशः॥आयुर्वेदात्दंतान्सर्वमघोघर्षेत्ततः सिंचेज्जलोचने॥तोयपूर्णमुखोग्रीष्मे
शीतेनशारदेस्मृतं॥ततः प्रतिपदाष्टमीचतुर्दशीपंचदशीसूर्यवारसंक्रांतिव्यतीपा
तश्राद्धदिनवर्ज्जं॥जातुकर्ण्यो श्राद्धे व्रतदिने षष्ठ्यां जन्मदिने तथा॥मूले स्नात तथा रात्रौ
न कुर्याद्दंतधावनं॥अथ बदरापामार्गकुटजकंद करवीरकंटकिक्षीरवृक्षाणां वटाश्व
त्थवर्ज्जेष्वेकतमेन द्वादशांगुलेन काष्ठेन कनिष्ठांगुलीपरिमाणाहेन इशान्याभि
मुखस्य वाग्यतस्य दंतधावनं॥तत्र मंत्रः॥कात्यायन॥अन्नाद्याय व्यू ५
हध्वं सोमो राजायमागमत्स मे मुखं प्रमार्क्ष्यते यशसा च भगेन च॥द्वादशांगुल

तस्थूलं पर्वार्द्धदलनकृद्वैकं दंतधावनमुद्दिश्य जिह्वोल्लेखनकेन ततो दं
तकाष्ठं प्रक्षाल्य माध्यतं कात्ताननिहरसं प्राक्षिपेत् द्विराचमनं॥काष्ठालाभे
निषिद्धदिवसे वा द्वादशगण्डूषैर्मुखशोधनं॥वराहतंत्र॥अशातस्पर्वाणि
न दंतकाष्ठान्यथा न्नपात्रेषु समर्पितानि॥अयुग्म पर्वाणि न पाटितानि न चै
दंष्ट्रकाणि विनाद्ववाचा दंतधावनं [illegible]॥याज्ञवल्क्यः॥आयुर्बलं य
शो वर्चः प्रजापशुवसूनि च॥ब्रह्मप्रज्ञां च मेधां च त्वं नो देहि वनस्पते॥दं
धावनमंत्र॥अथ स्नानविधि॥तत्र प्रचेताः॥प्रत्यूषे [illegible] स्नानादि
वंयां निश्चि हस्तेना॥विज्ञान याज्ञ कात्यायन॥यथाहनि तथा प्रातर्नित्यं स्ना

याद्दतं द्विगुणं दंतान्प्रक्षाल्य नद्यादौ गत्वा विधिवत्स्नानं चरेत्॥ तत्र प्रातःस्नानं तत्र
जलतीरे प्रक्षाल्य स्नानोपयोग्यमृद्गोमयकुशतिलादिस्थापनं प्राक्कूल
मुदक्कूलं वा मृद्भिस्त्रिभागकरणं शुद्धतापादिनामकारणं पादयोः प्रक्षालनं
हस्तयोश्च ततो यज्ञोपवीतं ... नामन्त्रः मूलापकर्षणस्नानं गंगाद्यावाहनं
तीर्थे वरुणं ब्रह्मसूत्रं पृथक्कृत्वा तन्मयो भवेत्॥ पूर्ववदाचमनं किंच
यं विशेषः प्रागग्रेषु कुशेषु पादे ... प्रादेशमात्रे सोपयमनं तर्गर्भं ग्रंथि
रहितं कुशद्वयं हस्तद्वयेन ... कुशत्रयं वामहस्ते ... वीच मनने
श्रुतिवेदो ज्योतिःशास्त्रे अद्यामुकसंवत्सरे अमुकायने अमुकमासे ६

अमुकपक्षे अमुकतिथौ अमुकवासरे अमुकनक्षत्रे अमुकयोगे अमुककरणे
उपात्तदुरितक्षयार्थं नित्यनैमित्तिकं च प्रातःस्नानमहं करिष्ये नद्दिन वत्निसिंवे
सरादिस्थेकपोवा सच्चिदानंदादिगुण ब्रह्मोपासनादि स्नानांगत्वेन ब्रह्मपा
स्याप्नुयामिति ब्रह्मविद्योपासकस्य विशेषः न तत्रारत्य वाग्यमनोत्तरं
कारस्य ब्रह्मा ऋषिः परमात्मा देवता गायत्री छंदः सर्वकर्मारंभे विनियोगः स
प्तव्याहृतीनां प्रजापतिऋषिः अग्निवायुसूर्यबृहस्पतिवरुणेन्द्रविश्वेदेवा दे
वता गायत्र्युष्णिगनुष्टुब्बृहतीपंक्तित्रिष्टुब्जगत्यः छंदांसि प्राणायामे विनियो
गः तत्सवितुरिति विश्वामित्र ऋषिः सविता देवता गायत्री छंदः उपनयने विनि

योगः। आपोज्योतिरिति प्रजापतिऋषिर्ब्रह्माग्निर्वायुःसूर्यो देवतास्त्रिपदागा
यत्रीछंदः प्राणायामे विनियोगः ॥ स्पर्शनात्पादिस्थानत्रयेषु आदिवसोत्रयेष्वध्ययन
प्राणप्रकरणेऽन्तरे चनरीयात्त्रयोंकारसर्वविकसन्नया। इति गायत्रीं शि
रस्यां त्रिजपः। याज्ञवल्क्यः। गायत्रीं शिरसा सार्द्धं जपे व्याहृतिसर्वकां। प्रति
प्रणवसंयुक्तां त्रिरयं प्राणसंयमः। एवं प्राणायामं कृत्वा। व्यासः। अविदित्वा ऋषिं
छंदो दैवतं योगमेव च। यो ध्यापयेज्जपेद्वापि पापीयान् जायते तु सः। स्वयं
प्राणायाममन्त्रं त्वा स्नानकाले समाचरेत्। कृत्वा राक्षि केना नु पापात्प्रमुच्यते
द्वमुच्यते। उद्धुत्य ... [illegible] ... वना ... हंसः आन ७

नोदकप्रार्थनं। सर्वत्र मंत्रांतकर्मारंभः। येनेदं ज्ञातमिति विश्वामित्र ऋषिर्लिंग
कोदेवताऽऽवर्त्तने विनियोगः॥ अनेनोदकावर्त्तनं। सुमित्रिया न इति प्रजापति
ऋषिरापो देवता गायत्री छंदः अंजलिस्पर्शने। अनेनांजलिनोदकदानं। दुर्मित्रि
या इत्यनेन च। कामक्रोधलोभादीनुद्दिश्योत्तरतः प्रक्षेपः। सर्वत्र छंदस्त्राकर्षेन
तो हस्तगतान् कुशान्निधाय मध्यमनामिकाग्रैर्मृदमादाय जलाद्बहिर्वामहस्तेन
कटिप्रक्षालनं। एवं द्विरपरं। वस्त्रोरुजंघाचरणहस्तानामप्येवं। तथा मृद
यन सर्वांगप्रक्षालनं॥ अश्वक्रांते रथक्रांते विष्णुक्रांते वसुंधरा। मृत्तिके ह

रमेपापयन्मयादुर्वसंचितं।उक्ता।स्त्रिवरादेणारुक्लेनशानवाकृता।त्वया।एतेनपापेनम
र्वपापैःप्रमुच्यते॥८॥एवमभिवंद्यउदकायनमइतिउदकप्रणामः।ततस्तृतीयस्नाग
मृदमादायहस्ताभ्यांप्रमृद्य।इदंविष्णुरितिमेधातिथिऋषिर्विष्णुर्देवतागायत्री
छंदःदक्षिणावर्तहोमे।अनेनदक्षिणहस्तमृदामस्तकाद्यायतनानिः।सर्वां
गविलेपने।वामहस्तमृदानाभ्यधोगानां।च।आपोअस्मानितिप्रजापतिऋ
षिरापोदेवताअनुष्टुप्छंदःदीक्षास्नानेउत्क्रमणेचात्यपादः।ततोनाभि ८
मात्रेजलेवतीर्यप्रयागादितीर्थानिस्मृत्वाइमंमंत्रमुक्त्वासूर्याभिमुखनिमज्ज

आपोहिष्ठेतितिसृणांसिंधुद्वीपऋषिरापोदेवतागायत्रीछंदःस्नानेकषायोदका
भिषेके।इदमापइतिप्रजापतिऋषिरापोदेवतापंक्तिश्छंदःपावमानस्यांत्यपादे
मार्जने।हविष्मतीरितिप्रजापतिऋषिरापोदेवतात्रिष्टुप्छंदःवसतीवरीग्र
हणे।देवीरापइतिप्रजापतिऋषिरापोदेवताअनुष्टुप्छंदःमधुमत्स्यसमापरिति।आ
पोदेवता।आ।द्यापोहनाक्रमणेसंसर्गेषु।आपोदे[illegible]वाइतिवरुणऋषि
रापोदेवतात्रिष्टुप्छंदःसारस्वत्यभ्युद्धरणे।द्रुपदादिवेतिप्रजापत्याश्विसरस्व
त्यऋषयआपोदेवताअनुष्टुप्छंदःवापापमोचने।शंनोदेवीरितिसिंधुद्वीपऋ

षिरापो देवता। गायत्री छंदः। शांतिकरणे॥ अपांरसमिति बृहस्पतीन्द्रा ऋषी रसो
देवता। अनुष्टुप्छंदः। ऐंद्रग्रहणे॥ आपो देवीरिति सिंधुद्वीप ऋषिः। आपो देवता।
ऊस्तारिणी बृहती छंदः। अतनशाको पुनंतु मामतिदयाः। प्रजापति ऋषिः पितरो दे
वता। अनुष्टुप्छंदः। वाचने॥ अग्न आयूंषीति वैखानस ऋषिरग्निर्देवता गायत्री
छंदः। वाचने॥ पुनंतु मामिति प्रजापत्याश्विसरस्वत्य ऋषयो लिंगोक्ता देवता। अनुष्टुप्
छंदः। वाचने॥ पवित्रेणेति प्रागुक्ता ऋषयो देवता अग्निर्देवता गायत्री छंदः। वाचने। १०
यज्ञ इति प्रागुक्ता ऋषयो अग्निर्ब्रह्मलिंगदैवतं गायत्री छंदः। वाचने। पवमान इति प्रा

ॐकारेण व्याहृतिभिर्गायत्र्या च समाहितः॥ आदावंते च कुर्वीत अभिषेके यथाक्रमं॥

गुक्ता ऋषयः सोमो वायुश्च देवता गायत्री छंदः। वाचने। उभाभ्यामिति प्रागुक्ता
ऋषयः सविता देवता गायत्री छंदः। वाचने। वैश्वदेवी इति प्रागुक्ता ऋषयो विश्वे
देवा देवता। त्रिष्टुप्छंदः। वाचने। चित्पतिर्मेति प्रजापति ऋषिर्दं प्रजापत्ये देव
ते वासगोसा विते छंदः। वाचने। अन्य चित्पतिर्मा पुनात्वछिद्रेणेति मंत्रक
रणं। एवं वाक्पतिर्मा देवो मा इति च। पुनश्चित्पतिर्मे यथा पाठे ॐकारः पुनातु।
ॐभूः पुनातु। ॐभुवः पुनातु। ॐस्वः पुनातु। ॐभूर्भुवः स्वः पुनातु। गायत्र्या च।
एवं मार्जनं कृत्वा तानंकुरान् पुनः रत्नात्क्षिपेत्। ततो हस्ताभ्यां प्राणश्च कुंभो श्रोत्र

एप पवित्रे तज्जले निमग्नः ॥ ऋतं च सत्यं चेत्यघमर्षणसूक्तं त्रिर्जपेत् । यदि चिरका
लं वायुधारणाशक्तिरस्ति ॥ ऋतं च सत्यं चेत्यघमर्षण ऋषिः भाववृत्तो देवता
अनुष्टुप्छंदः अश्वमेधावभृथे नो चेत् । द्रुपदादिवेति मंत्रं त्रिः तत्राप्यश
क्तश्चेत् आयंगौरितिवारं च सकृत् । तत्राप्यक्षमश्चेत्प्राणायामं सकृत्पयियात् । तते
पि चेदसमर्थः ॐकारं यथाशक्तिर्जपेत् । आयंगौ सूक्तस्य प्रजापतिऋषिः परा
परूपेणाग्निर्देवता गायत्री छंदः अग्निरूपस्थाने । ब्रह्मविष्णुसर्वज्ञं सर्वशक्ति ११
कं सर्वकारणं विष्णुं सच्चिदानंदादिगणं विष्णुं ध्यायेत् । एवमघमर्षणकृ

त्वाचम्य स्नानांगं तर्पणं कुर्यात् । घ्राणात् । नित्यं नैमित्तिकं काम्यं त्रिविधं स्नानमुच्य
ते तर्पणं तु तेनैव तस्य अंगत्वेन कीर्तितं । एवं चेत् स्नानांगतर्पणमन्नस्थ एव कुर्याद्
। योगियाज्ञवल्क्यः ॥ कौशं पवित्रं ताम्रं वा राजतं हैममेव वा । बिभृयाद्दक्षिणे पाणौ प
वित्रं चोत्तरोत्तरं । अनामिकाधृतं हेमं तर्जन्यां रौप्यमेव च । कनिष्ठिकाधृतं खड्गं तेन प
तो न चेन्नरः । अन्तान्यामध्यस्तान्यामपराजितदिङ्मुखः । संवृत्तां गुष्टकान्यां तु सव्यो
पसव्यमेव वा । छप्पं विनिसमुच्चार्य रौप्य तामित्यथापि वा । विधिज्ञः प्रक्षिपेत्तोयं
देवादीनामशेषतः । गोभिलः ॥ अञ्जलौ तु तर्पयेद्देवान्मनुष्यानञ्जलैस्तिलैः ॥ पितॄंस्तु

स्तर्पयेत्कूले स्तर्पयेत्त सर्वदा द्विजः॥ मरीचिः॥ तिलानामप्यलाभे तु सुवर्णरजतान्वि
तां तदभावान्निषिंचेद्दर्भैर्मंत्रेणवाप्यथवा॥ तत्र च नाभिमात्रजलस्थः॥ साग्रं सपूलं अनं
तर्गर्भकुशात्रयं गृहीत्वा सव्यहस्तेन दक्षिणं बाहुमालभ्य प्राङ्मुखो अंगुल्यग्रदेशी
य देवतीर्थेन यवमिश्रं जलं प्रादेशमात्रमुद्धृत्य प्रतिदैवतं जलमध्ये क्षिपेत्॥ व्या
सः॥ एकैकमंजलिं देवा द्वौ द्वौ च सनकादयः॥ अर्हंति पितरस्त्रीन्स्त्रीन् स्त्रियस्त्वेकैकमंज १२

लिं॥ कात्यायनः॥ तर्पणानुपूर्वी॥ ॐ मोदास्तृप्यंतामित्यादि दश स्तु एकवचनप्रयो
गः॥ ॐ मोदास्तृप्यंतां॥ ॐ प्रमोदास्तृप्यंतां॥ ॐ सुमुखस्तृप्यतां॥ ॐ दुर्मुखस्तृप्यतां॥
ॐ अविघ्नस्तृप्यतां॥ ॐ विघ्नकर्ता तृप्यतां॥ ॐ ब्रह्मा तृप्यतां॥ ॐ विष्णुस्तृप्यतां॥
ॐ रुद्रस्तृप्यतां॥ ॐ प्रजापतिस्तृप्यतां॥ देवास्तृप्यंतामित्याद्यष्टौ बहुवच
ने॥ ॐ देवास्तृप्यंतां॥ ॐ छंदांसि तृप्यंतां॥ वेदास्तृप्यंतां॥ ॐ ऋषयस्तृप्यंतां॥ ॐ
यनानमास्तृप्यंतां॥ ॐ पुराणाचार्यास्तृप्यंतां॥ ॐ गंधर्वास्तृप्यंतां॥ ॐ इतराचार्यास्तृ
प्यंतां॥ संवत्सरश्चेत्येकवचनेन॥ संवत्सरः सावयवस्तृप्यतां॥ देव्य इत्यादि षोडश
बहुवचनेन॥ ॐ देव्यस्तृप्यंतां॥ ॐ अप्सरसस्तृप्यंतां॥ ॐ देवानुगास्तृप्यंतां॥ ॐ ना

गास्तृप्यंतां ॥ सागरास्तृप्यंतां ॥ पर्वतास्तृप्यंतां ॥ सरितस्तृप्यंतां ॥
मनुष्यास्तृप्यंतां ॥ यक्षास्तृप्यंतां ॥ राक्षसास्तृप्यंतां ॥ पिशाचास्तृप्यंतां ॥
सुपर्णास्तृप्यंतां ॥ भूतानि तृप्यंतां ॥ पशवस्तृप्यंतां ॥ वनस्पतय
स्तृप्यंतां ॥ ओषधयस्तृप्यंतां ॥ भूतग्रामाद्येकवचनेन ॥ भूतग्रामश्चतु
र्विधस्तृप्यतां ॥ गौतमस्तृप्यतां ॥ भरद्वाजस्तृप्यतां ॥ विश्वामित्रस्तृ
प्यतां ॥ कश्यपस्तृप्यतां ॥ जमदग्निस्तृप्यतां ॥ वशिष्ठस्तृप्यतां ॥ अत्रि
स्तृप्यतां ॥ दक्षस्तृप्यतां ॥ मरीचिस्तृप्यतां ॥ भृगुस्तृप्यतां ॥ अंगिरस १२
स्तृप्यतां ॥ पुलस्त्यस्तृप्यतां ॥ पुलहस्तृप्यतां ॥ क्रतुस्तृप्यतां ॥ प्रचेतास्तृ

प्यतां ॥ वशिष्ठस्तृप्यतां ॥ भृगुस्तृप्यतां ॥ नारदस्तृप्यतां ॥ स्वायंभु
वस्तृप्यतां ॥ स्वारोचिषस्तृप्यतां ॥ उत्तमस्तृप्यतां ॥ तामसस्तृप्यतां ॥ रै
वतस्तृप्यतां ॥ चाक्षुषस्तृप्यतां ॥ महातेजास्तृप्यतां ॥ वैवस्वतस्तृप्य
तां ॥ ॐ ॥ वा ॥ अस्य रक्षोमंत्र आपस्त्येव मंत्रो ॥ निवीत ॥ प्रत्योपस्थपत्रास सु
ऋष्णेन वस्त्रवस्त्रनां तत्तदङ्गुरवः कंठावलंबितयज्ञोपवीते उदगानने
वक्रेशनिना ॥ द्विगुणीकृत्य कुशान् मध्ये सकनिष्ठमूलेन रपाप्य प्राज्ञा पश्चनी
र्थेन यवतिलमिश्रं द्वे वे तद्विः द्विः प्रति मनुष्यं स्यातां ॥ सनकस्तृप्य
तां ॥२॥ सनंदनस्तृप्यतां ॥२॥ सनातनस्तृप्यतां ॥२॥ कपिलस्तृप्यतां ॥२॥

आङ्गिरसस्तृप्यतां।३। वोढुस्तृप्यतां।३। पंचशिखस्तृप्यतां।३। ततोपसव्यं
कृत्वा दक्षिणाभिमुखः सव्यांगुष्ठसन्निधानं द्विगुणीलनकशमध्ये
कृत्वा तन्मूलानि पितृतीर्थे गानिलचारजुतावक्त्रप्रादेशिनीकः कृ
तातिलमिश्रैः तर्जन्यंगुष्ठमध्यदेशीय पितृतीर्थेनांजलित्रयं प्रति
पितृन् दद्यात्।३। कव्यवालस्तृप्यतां।३। नलस्तृप्यतां।३। सोमस्तृ
प्यतां।३। यमस्तृप्यतां।३। अर्यमास्तृप्यतां।३। अग्निष्वादिपुखदुवन
मपु।३। अग्निष्वात्ताः पितरस्तृप्यंतां।३। सोमपाः पितरस्तृप्यंतां।३। १४
बर्हिषदःपितरस्तृप्यंतां।३। वसवस्तृप्यंतां।३। रुद्रास्तृप्यंतां।३। आदित्

स्तृप्यंतां।३। यमायनमः।३। धर्मराजायनमः।३। मृत्यवेनमः।३। अंतकायनमः।३।
विवस्वतायनमः।३। कालायनमः।३। सर्वभूतक्षयायनमः।३। औदुंबरायन
मः।३। दध्नायनमः।३। नीलायनमः।३। परमेष्ठिनेनमः।३। वृकोदरायनमः।
३। विचित्रायनमः।३। चित्रगुप्तायनमः।।३।। उशंतस्त्वेति प्रजापत्यर्षिस्वरस्व
च्याकपयः पितरोदेवतानुष्टुप्छंदः वाचने। आननागछंतः पितृनति
धायन्ना वारुण्यतो उदीरतामिति शंखप्रजाप्रतिऋषिः पितरोदेवतात्रिष्टु
प्छंदः वाचने। अमुकगोत्राः अमुकपितरः अमुकशर्माणः तृप्यंतां स्वधा
ङ्गिरस इति शंखप्रजापतिर्ऋषिः पितरोदेवतात्रिष्टुप्छंदः वाचने। अ

मुकगोत्राः अस्मत्पितरः अमुकशर्माणस्तृप्यध्वं स्वधा। आयं तु न इति शंख
प्रजापति ऋषिः पितरो देवता त्रिष्टुप् छंदः वाचने। अमुकगोत्राः अस्मत्
पितरः अमुकशर्माणस्तृप्यध्वं स्वधा। अथ पितामहस्य। ऊर्जं वहंतीरि
ति प्रजापति ऋषिः आपो देवता विराट् छंदः अवमर्शने। अमुकगोत्राः अस्म
त्पितामहाः अमुकशर्माणस्तृप्यध्वं स्वधा। २ पित्र्यगति प्रजापत्यर्षिः सरस्व
त्या ऋषयः पितरो देवता यजुर्गायत्री छंदः बर्हिःपरिविस्तेमो। अमुकगोत्राः
अस्मत्पितामहाः अमुकशर्माणस्तृप्यध्वं स्वधा। ३ ये चेह इति प्रजापत्यर्षि १५
सरस्वत्या ऋषयः पितरो देवता त्रिष्टुप् छंदः वाचने। अमुकगोत्राः अस्मत्पि १४
तामहाः अमुकशर्माणस्तृप्यध्वं स्वधा। अथ प्रपितामहस्य। मधुवाता इति

गोतम ऋषिः विश्वे देवा देवता गायत्री छंदः कर्मंजाने। अमुकगोत्राः अस्मत्प्र
पितामहाः अमुकशर्माणस्तृप्यध्वं स्वधा। २ मधुनक्तमिति गोतम ऋषिः विश्वेदे
वा देवता गायत्री छंदः कर्मांजने। अमुकगोत्राः अस्मत्प्रपितामहाः अमुकशर्मा
णस्तृप्यध्वं स्वधा। २ मधुमान्न इति गोतम ऋषिः विश्वे देवा देवता गायत्री छंदः
कर्मांजने। अमुकगोत्राः अस्मत्प्रपितामहाः अमुकशर्माणस्तृप्यध्वं स्वधा। ३
एवं मातामहादिषु। नमो वः इति प्रजापति ऋषिः पङ्क्तिर्गोकाः देवतो पितरस्त्र
देवता यजुर्गायत्री छंदः अंजलिकरणे। अमुकगोत्राः अस्मन्मातामहाः अ
मुकशर्माणस्तृप्यध्वं स्वधा। २ पुनस्त एवमंत्रः। अमुकगोत्राः अस्मत्प्रमातामह
हाः अमुकशर्माणस्तृप्यध्वं स्वधा। ३ पुनः स एवमंत्रः। अमुकगोत्राः अमुकशर्मा

ण्यस्तृप्यध्वं स्वधा।३ मातृणां अमुकगोत्राः अस्मन्मातरः अमुकदास्तृप्यध्वं
स्वधा।३ अमुकगोत्राः अस्मत्पितामह्यः अमुकदास्तृप्यध्वं स्वधा। अमु
कगोत्राः अस्मत्प्रपितामह्यः अमुकदास्तृप्यध्वं स्वधा।३ मातृणां सर्वत्रापि
इत्यनुप्रयोगपूर्वकं मंत्रवर्जं अन्यस्त्रीणां मातृकोंजलिः। एवं पितृव्या मा
तुलो भ्रातरः ज्येष्ठः आचार्यः श्वशुरः अमुकशर्माणस्तृप्यध्वं स्वधेति प्रयोगः।
पितृव्यान्य मातुलान्यः पितृष्वसारः मातृष्वसारः स्वसारः भ्रातृपत्न्य आचा
र्याण्यः श्वश्रूः अमुकदास्तृप्यध्वं स्वधा। इति पितृस्त्रीणां प्रयोगः। अथ कनि
ष्ठानां अमुकगोत्र अस्मद्भ्रातः अमुकशर्मा तृप्यस्व स्वधेति। एवं भागिनेय १५
जामाता। शालकः सखि शिष्यः अमुकशर्मन् तृप्यस्व स्वधेति प्रयोगः। अमुकगो

त्र अस्मत्पत्नि अमुकादे तृप्यस्व स्वधेति। एवमेव दौहित्रः स्वसः स्नुषा भागि
नेयि अमुकदे तृप्यस्व स्वधेति कनिष्ठप्रयोगः। अत्र च पितृव्यादीनां यद्यन्य
दाता नास्ति तर्हि नियमेन तर्पणं कार्यं अन्यथा विकल्पेन वशिष्ठ तीर्था
दिषु न सर्वेषां नियमेना अन्यथादित्यवारे जन्मदिवसे सप्तम्यां च कृ
त्तिकेस्तर्पणं कार्यं तु जीवत्पितृकस्तु पूर्वादेवयस्य पिता पितरः सन्न्यासी
वानप्रस्थो जीवति स पूर्वोक्तमंत्रैः पितामहादीनां तर्पयेत् तदनन्तरस्तु जीव
न्मातृको मात्रादीन् मातापि जीवति च मातामहादीनां एवं तर्पणे कृत्वा
अस्पृंस्त्रनमृता नुच्छिष्यस्थाजलांजलिं क्षिपेत् अयं चास्माकं कुलजा

वात्रपुत्रागोत्रिणा मृता। तस्यैतत्तु मया दत्तं वस्त्रनिःपीडनोदकं। इत्यने
न वस्त्रांतं स्थले निःपीडयेत् तृतीये कुशानुपरि स्थाप्य यज्ञोपवी
तीन्कृत्वा पादद्वयमप्स्थले निधायेत् पूर्ववत् द्विराचमेत्। शिरा नावधून
त। स्नानवस्त्रेण हस्तेन वांगानि न प्रमृज्यात्। न तः शुक्ले महच्छिन्नाग्रं ब्रा
ह्मणायेतं वा न कः परिदध्यात्। वस्त्रं नरयोरेकान्विव त्तगोपन्नां मृत्तिका
या भावे प्रक्षालनं। हस्तयोश्च। ततः पूर्ववत् द्विराचमनं। उत्तरीयक
रणं। तत्रायमाह्निको मस्य कालातिक्रमः सकोशातु स्वर्यो दयात्। आकूपचा १७
रं श्चांजलिर्नस्त्याः। तदास्तां कापाणवस्नानं। प्रथमं स्नानं तं पूर्ववत् तद

र्वं सत्त्वा आपो हि ष्ठा ऋचा मिदमापो हुपदादिव शन्नो देवीरित्येतिः ष
ड्भिर्मंत्रैः ऋकारादि निर्गीयत्वा तैः षड्भिः पावनमंत्रैर्मार्जनं कृत्वा जल हु
पके गावमर्षणं चाऽऽचम्याद्यादः वास्तूर्णं नामिति सनकाद्यामनुष्याः
कव्यवाडाद्याः पितरस्तर्पणं। अस्मत्पितर इति पूर्ववत् तर्पणं। शातो
दकाशक्तस्य स्नानोदकेन वा। तत्र स्नानांगतर्पणं नोवः। नद्यां पंचोचा
दिएवायस्नागात्राणि प्रमृज्य वस्त्र परिवर्तनं। वशिष्ठः। नास्तिक्यभावा
द्यस्तांस्तु न तर्पयति। विपिबन्ति देहनिःश्रावं पितरः। स्नानजलार्थिनः
अन्नश्चनिर्गनस्य स्नानोदहनिःश्रावोनवंचैव। अतः प्रागेव जलस्थलेनिव

एतत्तु स्नानांगतर्पणं कर्त्तव्यं यत्र पितृयज्ञस्तर्पणं भिन्नकं तत्स्यस्व
तंत्रत्वेनोपदेशात् तु स्नानांगतान्तस्य तंत्रत्वेनोपदेशात् तु स्नानां
गतान्तस्यैव मध्याह्नस्नाने तथोपस्थानोपरि कार्यं ब्रह्मयज्ञान्तःकालत्वेपि तत्तु
ष्टानुष्ठानत्वे च चतुर्विंशतिमतात् स्नानादनन्तरं तावत्तर्प
येत्पितृदेवतान् उत्तीर्य पीडयेद्वस्त्रं संध्याकर्म ततः परं। जाबालः स्ना
नं कृत्वार्द्रवस्त्रस्तु विण्मूत्रं कुरुते यदि प्राणायामत्रयं कृत्वा पुनः स्नानेन
शुद्ध्यति मनुः। यावदतर्प्य यद्यस्ति पितॄन् स्नानाद्द्विजोत्तमः। तावन्नैव सर्वे प्रा १८
तिपितृयज्ञक्रियाफलं असामर्थ्ये गोभिलः। नोदकेषु न पात्रेषु न क्रुद्धो नैव

पाणिना। नापतिष्ठति तत्तोयं यन्नद्भूमौ प्रदीयते। अस्यार्थः स्थलस्थेन त
र्पणं कार्यं वृत्तान्त जलेषु उदकांजलिप्रक्षेपः कार्यः। यत्तु स्मृतौ पात्राभाव
नमाशय श्रुते पात्राणां नारदीपितु जलस्मृतौ यवागत्ये स्थले वा यस्य वीचि
कशतस्य द्वापंगारकूटकाष्ठिस्तभाकृत्वा। तावन्नस्तितलं यस्मात्तद्दि
पत्स्वरागं तत्। नाद्दीवा सस्थलस्थस्तु बुध स्तर्पणमाचरेत्। जानुदघ्न
जलस्थो वा विगतस्नानसाटकः। जलमध्ये च तर्पणं करोति नदास्यापा
णौ निता नरुवेति गोभिलः। रामसंस्थानुतिलानुलवायस्तु तर्पयात पि
हेनापि न रस्तर्प्पिनास्तेन ड्धिरणमालेन वा स्थलस्थस्यायं प्रतिषेधः। अ

लक्ष्मस्य तु सव्यपाणौ तिलान् कुशं चेति विधिनवा ॥ गविस्तराश कोसं
क्षिपन्तर्पणं प्रोच्यते ॥ आब्रह्मस्तंबपर्यंतं जगत्तृप्यत्विति मंत्रेण तज्जलांज
लित्रयं दद्यात् ॥ ऊर्ध्वं नुतं तर्पणं ॥ श्लोकः ॥ नगोत्र बंधूनां जलिः ॥ यमे
कुले त्वसपिंडाः पुत्रदारविवर्जिताः ॥ तेषां दत्तमहं तृप्यमिदमस्तु तिलोद
कं ॥ मत्स्यपुराणे तु ॥ ये बांधवा अबांधवा वा ये न्यजन्मनि बांधवाः ॥ ते तृ
प्तिमखिलां यांतु ये चास्मत्तोयकांक्षिणः ॥ वृक्षनिःपीडनमनन्तरेण वा
भविष्ये च मत्स्यपुराणे वा ॥ एवं यः सर्वभूतानि तर्पयेदन्वहं द्विजः ॥ स गच्छेत्पर १९
संस्थानं तेजोमूर्तिमनामयीं ॥ तस्मात्स्नानं प्रशंसंति निश्रद्धयापि समाहितः ।

विदिवैवं स्नात्वा कुर्यात्तु विधिनानेन नियमशः ॥ इति श्रीश्रीधराचार्येण ना
यां नित्यपद्धतौ स्नानविधिः ॥ ७ ॥ १ ॥ व्यासः ॥ संध्याविधिं प्रवक्ष्यामि यामुपास्य
द्विजातयः ॥ मुच्यते सर्वपापेभ्यस्त्रिकालेषु समाहितः ॥ शातातपः ॥ प्रक्षालितह
स्तपादो वै देशे उदकांते समाहितः ॥ उपविश्य यमे प्राणान् संध्यास्नानमुपक्र
मेत् ॥ अथ संध्योपासनं तत्रादौ गंगामृत्तिकादिना नामिकया दीर्घबिं
दुं तिलककरणं ॥ जाह्नवीतीरसंभूतां मृदं मूर्ध्नि बिभर्ति यः ॥ बिभर्ति रूपं सो
र्कस्य तमोनाशाय केवलं ॥ संध्याप्रचारे श्लोकः ॥ संध्या प्रकरणं ब्रह्माणी
डपुराणे तु ॥ ऊर्ध्वपुंड्रं मृदा सौम्यं ललाटे यस्य दृश्यते ॥ स चांडालोऽपि शु

ज्ञात्मा ह्यपएव न संशयः। अशुचिर्वाथनाचारो मनसा पापमाचरेत्।
शुचिरेव नरो नित्यं ऊर्ध्वपुंड्रांकितो नरः। मात्रियार्थेष्ठ नार्थे वार ज्ञार्थं च
उरानना। मन्त्रक्रोधारयेन्नित्यं ऊर्ध्वपुंड्रमतंद्रितः। ललाटे केशवं विंद्या
न्नारायणमथोदरे। माधवं हृदये न्यस्य गोविंदं कंठकूपके। उदरे दक्षि
णे पार्श्वे विष्णुमित्यभिधीयते। तत्पार्श्वे बाहुमध्ये च मधुसूदनमित्यनुस्म
रन्। त्रिविक्रमं कर्णदेशे वामे कुक्षौ तु वामनं। श्रीधरं बाहुके वामे हृषी
केशं तु कर्णके। कंधरे पद्मनाभं स्यात्ककुद्दामोदरं स्मरेत्। कुर्यादाद 20
शनामानि वासुदेवं च मूर्धनि। श्वपाको वापि गोघ्नो वा सुरापो हरवली

इषेत

पतिः। मुच्यते सर्वपापेभ्यो विष्णुलोके महीयते। इज्याकाले च होमे च सा
यं प्रातस्तथा दिनः। मंत्रमुच्चार्य विधिना धारयेदूर्ध्वपुंड्रकं। अशक्तः स्वायायास
ख्यायाः सहस्रेण मुच्यते। कृत्वा तपःसहस्राणि ऊर्ध्वपुंड्रधरो जपः। ए
वं तिलकं कृत्वा यायाग्नियाः श्वक्यः अत ऊर्ध्वं प्रवक्ष्यामि स्तुत्थपापमनिती
यं त्रिहोरात्रितेनातुपापा तु या तु पापस्य द्विजोत्तमः। न तत्र सर्वे न तुस्तलतावप्य
के शत्रयाश्चि नेत्रास्तेजोप विश्य पुंडरीकाक्षस्मरणेन वा प्रातः संध्यमपा
सनमस्कारिणः शनिभूर्वेव संकल्पाः। न तन्नुस्त्रा हकस्नानस्य ऊर्ध्वपुंड्रं विना
जपः। कापिलस्नानस्य वा स्त्रैपस्नानो। अकेमं त्रिःसर्वं वन्मा जैनीर्थं तु

र्भुवस्वरितिकराग्रात्मनःपादह्रिण्योदकःप्रदेशः।गायत्र्याशिखा
बंधः। ॐ भूः हृदयाय। ॐ भुवः शिरसे। ॐ स्वः शिखायै। ॐ तत्सवितुर्वरेण्यं कवचं।
ॐ भर्गो देवस्य धीमहि नेत्रे। ॐ धियो यो नः प्रचोदयात् अस्त्रं। इति
एवं गन्यासं कृत्वा गायत्र्या वाहनं कुर्यात्। ओजोसीति परमेष्ठी प्र
जापतिऋषिर्गायत्रीदेवतायजुस्त्रीयत्रोछंदः आवाहनेविनियोगः। ध्यानं
नंत्रणपरब्रह्मणःप्रकाशादथांब्रह्मशक्तिंशाश्वतब्रह्मवर्तिकां
कुमारीरूपधारिणींस्रवदमृतकलशहस्तदलरक्तकमलक्षमालांत्रिने २१
त्रांरक्तोष्ठेलसुकेरापालंकरणभूषितांदिव्यरक्तवस्त्रमाल्यानुले

पनां। ईषद्धसितवक्त्रां मध्याह्नमां गौरीरावर्त्तनात्रिंशद्युनिनं बांहंस्तो
परिरक्तकमलासनीं ब्रह्माणी पंडुदशाखां विष्णुरुद्रयां धवलदन
लवनूचतुर्मुखां। वरदानां कमंडलुदंडाहस्तसूत्ररक्तकमपदस्तांनड
णांदिव्यकोटिसमप्रभां पंचविंशतिमात्रप्रलंबोदरां गोरवसां रुचे
ह्लतेनोग्गां कुमारीरूपधारिणीं चतुर्दशविद्यातिपरिष्टनां विश्वामित्रा
र्षयीब्रह्मस्वरूपविहारिरथयां। गायत्रीछंदस्कां सर्वपापक्षयंकवीएणां
नित्यनिरतिशयज्ञानप्रतोषानःस्तंभगायत्रीनाम्नीब्राह्मीमावारूया
मि। आगच्छवरदेदेवित्र्यक्षरेब्रह्मवादिनि। गायत्रीछंदसांमातःब्रह्मयोने

निनमोस्तुते आगच्छाद्देविमनसा ब्राह्मणोवेदपारगे। गायत्रिवेदमा
तस्त्वंब्रह्मणोल्पा वास्याम्यहं इत्युक्त्वा सूर्यमंडलात्तु त्त्रमध्यं ब्रह्मध्या
त्र्युक्षुषीवह्युपोर्हृदयेंतस्माज्वलेत्बलात्प्राणं प्राणादिनयामिनिमि
तिस्वशरीरेप्रविशंतींतेजोमयींगायत्रींतिन्ध्यायेतुनन्तः प्रणव
न्यासः। अकारंनाभौ उकारंहृदये मकारंमूर्ध्नि। अथव्याहृतिन्या
सः। ॐ भूः पादयोः ॐ भुवः जान्वोः ॐ स्वः कट्यां ॐ महः नाभौ ॐ जनः हृ
दये ॐ तपः कंठे ॐ सत्यं ब्रह्मरंध्रे इति व्याहृतिन्यासः। ततो गायत्र्या २२
तकारंपादांगुष्ठयोः सकारं गुल्फयोः विकारंजंघयोः तुकारंजान्वोः

र्वकारंऊर्वोः रेकारंगुदे णीकारंलिंगे यंकारंकट्यां भकारंनाभौ गो
कारमुदरे देकारंस्तनयोः वकारंहृदि स्यकारं कंठे धीकारंमुखे मका
रंतालुदेशे हिकारंनासाग्रे धिकारंनेत्रयोः योकारंभ्रूमध्ये द्वितीयंयो
कारंललाटे नःकारंपूर्वमुखे प्रकारंदक्षिणमुखे चोकारंउत्तरमुखे
दकारंपश्चिममुखे यात्कारंमूर्ध्नि ॐ अनंतकारंसर्वव्यापिनं न्यसेत्। इ
इतिगायत्रीन्यासः। ततस्तकारादीन्वर्णान्यथास्थानंन्यस्तान्यथासं
नाद्भूतान्मूर्तिर्मनोध्यायेत्। ततकारः पीतवर्णो ब्रह्मविष्णुशिवात्मकोग्नि
शानसमाद्यानकरः सकारः श्यामवर्णः उपपानकहरः विकारः कपिलो

महापातकहरः। तुकारः इंद्रनीलप्रभो नीरोगो रोगदुःखहरः। वकारो
ऽग्निवर्णो भ्रूणहत्याहरः। रकारः स्फटिककान्तो ऽगम्यागमनदोषहरः।
णीकारो विद्युत्प्रभो कृतहत्याहरण दोषहरः। यकारश्चेंदुशंखवर्णः स्तारका
वेशी पुरुषहत्याहरः। नकारः हेममेघाभो गुरुहत्याहरः। गोकारो रक्त
वर्णो गोहत्याहरः। दकारो नीलोत्पलवर्णः स्त्रीहत्याहरः। वकारः शु
क्लवर्णो वाङ्मनः पापहरः। यकारः पीतवर्णो मानकूटादिदोषहरः। मकारः
पद्मरागाभः सर्वजन्मार्जितपापहरः। हिकारः शुभ्रो वैश्वानरः सर्वपापविनाश २३
नः। धिकारः आपांडुरवर्णः प्रतिग्रहदोषहरः। योकारो रक्तगौरः प्राणिह

त्याहरः। द्वितीयो योकारः शुद्धस्फटिकवर्णः सर्वपापहरः। नकारः सूर्योदय
वर्णः ऐंद्रपदप्रदः। प्रकारः श्यामवर्णः सौम्यपदप्रदः। चोकारः पीतवर्णः विष्णु
पदप्रदः। दकारः शुक्लवर्णो ब्रह्मपदप्रदः। याकारो रक्तगौरवर्णो ब्रह्मविष्णु
शिवात्मकनिष्कलवैलोकप्रदः। ध्यं तनन नकारः तुरीयपदप्रदः। तन्नोरहकनलो
विकाश्यपनवकर्तिकामथ्यातूतकारादिवर्णानां न्यासं नीत्वा तत्रो रूपं ध्यायेन्नु
इत्थं गायत्रीं ध्यात्वा हृद्येवं प्राणायामत्रयं कृत्वा ततः सूर्यश्चमेति नारा
यण ऋषिः सूर्यो देवता गायत्र्यं परिष्टाद्बृहती छंदः आचमने विनियोगः नेनन्नवे
वापःचमप्रकृहीनो द्वितीयेन कर्तव्यं ॐ शन्नये एन आपोहिष्ठेति तृचेन प्रति

पादं मूर्ध्नि जलप्रक्षेपः । यस्य क्षयायेत्यनेनाधः प्रक्षेपः । मार्जनान्तेनानुक्र-
शानुत्तरतः क्षिपेत् । हस्तेनोदकमुद्धृत्य नासिकाग्रे लागयेत् । द्रुपदादिवे-
ति मंत्रेण त्रिर्जलमध्ये नत्वं क्षिपेत् । प्राग्वत्क्रमात् षोडशीकरणं ऋतं च सत्यं चेत्यघमर्षण-
स्य सूक्तेन वा एवं त्रिर्जलं क्षिपेत् । नूतनस्यत्राषी फक्तांत ततः सत्तत्रमनो
वा ततोऽञ्जलिनोदकमादायोंकारपूर्वेण व्याहृतिपूर्वकया गायत्र्या त्रिरुण-
ति मुखमूर्ध्वं क्षिपेत् । एवं द्विरपरं एतावच्च कर्म सूर्यस्यानूपाकृत्वेशषं वा
तेनीयोऽत्र न्यथा गायत्र्या त्र्यक्षोत्तरशतं जपं कृत्वा यथाविधि ज्ञार्थं कर्तव्यः एवं मं- २४
जलित्रयं प्रक्षिप्य प्रदक्षिणावर्तनं उदकोपस्पर्शनं । ततः सनांजलिपुटस्थ

योनिमुखः उपस्थानं कुर्यात् । उद्वयं तमसीति प्रस्कण्व ऋषिः सूर्यो देवतानुष्टु-
प्छंदः उत्क्रमणे । उदु त्यमिति प्रस्कण्व ऋषिः सूर्यो देवता गायत्री छंदः दक्षिणात
मा चित्रं देवानामिति कुत्स आंगिरस ऋषिः सूर्यो देवता त्रिष्टुप्छंदः दक्षिणात
मो तच्चक्षुरिति दध्यङ्ङाथर्वण ऋषिः सूर्यो देवता परोष्णिक् छंदः शांति-
करणे । एतन्मंत्रचतुष्टयेनोपस्थानं । एवमुपस्थाय चतुः चतुःपदा गायत्र्या
उपस्थाने यस्य तुरीयपदस्य विमल ऋषिः परमात्मा देवता गायत्री छंदः
सूर्योपस्थाने गायत्रीमुक्त्वा परो रजसेऽसावदोमिति कपालेनोक्षणं । ततः प्र-
देवत गायत्री ध्या वा गायत्र्यस्येकपदा इत्यनेन बृहदारण्यकोक्तेन मं-

त्मण उपस्थाय अक्षसूत्रेण यजेत्। याज्ञवल्क्यः। स्फटिकाक्षै रुद्रा
क्षैः पुत्रजीवसम्भवैः। अक्षमाला तु कर्त्तव्या उत्तमा स्यात्तरोत्तरा। अन्याच्छि
षां न तेषु अक्षमाला कारस्थिता। मध्यमादिद्वयं पर्वजपकाले विवर्ज्जितं तु। त
तन्मेरुं द्विजानीयो हृष्टितं ब्रह्मणा स्वयं। अंगुल्यग्रेषु यज्जप्तं यज्जप्तं मेरुलंघ
ने। असंख्यातं तु यज्जप्तं तज्जप्तं निष्फलं भवेत्। कनिष्ठानामिकामध्या चतुर्थी
तर्जनी स्मृता। अंगुष्ठे नैरंगुलिपर्वत्रिर्वागण्ये तु प्रणम्य वथाहुतिर्विंशकी
गायत्रीतिष्ठन्नूनेन तु यावदष्टोत्तरशतं। यत्र तु ह्रायेमाणानुस्वयं ष्टोनि
रवाविकोजपः। यत्र जिह्वा बलेन क्रियते स उपांशुः। वाचिको लक्षनेण:। २५

यत्र मनासे वदतो परंपरा विंद्यात समानयः। तस्मादपि सहस्रगुणः। विविध पि जप
ज्ञायय थावतो निष्पत्तिः कार्या। ततो जपावसाने आत्मसैव्यपस्थानं। आत्मसेनेनि हि
रण्यस्य पञ्चांगिरस ऋषिः सूर्यो देवता त्रिष्टुप्छंदः स्तुयस्तुत्यै। स्वयं तु स्वीति आव
न चोपस्थाप्य प्रदक्षिणावर्तनां स्वयंभुरिति परमेष्ठी प्रजापति ऋषिः सूर्यो देवता
गायत्री छंदः सूर्यावदक्षिणावर्तनयो। विश्वतश्चक्षुरिति विश्वकर्माभौवन ऋषिः विश्व
कर्मा देवता त्रिष्टुप्छंदः आननसूर्याय नमस्कारः। ततः आसने उपविश्य देवागा
तु विद्धति मनश्चेति ऋषि प्रीतो देवता विराट्छंदः समीप्संय ग्रहणे कुलो मे। इमं मेव
स्मै को अष्टोत्तरसंख्या केन प्रातः संध्यां गतत गायत्रीरूपेन भगवान् ब्रह्म

पीस्व विनापीयतां ब्रजविनेन मा ब्रह्मणेपीयतीं गायत्र्यस्येकपीयकं को न
र्देवः स्वरिति गायत्री विसर्जनी ब्रह्मांडपुराणात् उत्तरे शिखावासिनी भूमीप
र्वतवासिनी ब्रह्मयोनि समुत्पन्ना गच्छ देवि यथा सुखं ॥ ततश्चाचमनं ॥ आनयो
र्मंत्रयोः आवाहने विशेष ध्यानं ॥ छत्रादिसर्वेष्टकोयुवतीं श्वेतहंसरूपं च शक्ति म
पीविशर हस्तां ऋषनाभ्य त्रिशूल वृत्तां यजुर्वेदकृतोत्संगां रौद्रीं सावित्री नाम्नी
मिति ॥ आचमने मंत्र विशेषः ॥ आपः पुनंतु पृथिवीति कस्य पऋषिः आपो देवता अनुष्टु
प्छंदः आचमने अनेनाचमनं जपनिवेदनं हृद्रूपिणी शेषं पूर्ववत् ॥ अपरा २५
न्हसंध्यायां आवाहने विशेष ध्यानं ॥ छत्रादि सर्वेष्ट मवर्णां देवपत्नी वृद्धां कोशां पद्म

चक्रशंखगदाहस्तां चतुर्भुजां गरुडारूढां सामवेदकृतोत्संगां विश्वंभरी सरस्वती
नाम्नीमिति ॥ आचमने मंत्र विशेषः ॥ अग्निश्च मेति नारायण ऋषिः अग्निर्देवता गा
यत्री छंदः परिक्षाहृत्नी हृदः आचमने नाचमनं जपनिवेदनं विष्णुरूपिणी ॥ शेषं पूर्व
वत् ॥ अत्र संध्यापासन विप्राणां प्राणायामे गायत्री ध्यानेव कथ्य वक्तव्यमस्ति कि
वा गुरूपदेश पारंपर्यो लिनविप्र संगत्या ज्ञातो ॥ अत्र गुरूपदेशो ग्नेष्टव्यः ॥
व्यासका गायत्री वेवावसंस्थ तत्र यातो जयन्तु ॥ एकत्रस्थ रोचन्तां गायत्री
मापि कृतः दशरात्रं तत्र ध्यानं प्राणायामे परनेन्नधु ॥ तत्पापप्रणश्यति
त्र कार्यो विचारणा ॥ परान्नस्य कर्मणा मनसा वाचा यद्दानं तत्तेन नश्यति ॥ विके

ल्पसंध्याकरणात्तु सर्वं व्यपगश्यति॥ इति श्रीप्रजाकरनायककृत श्रीधराचार्येणना
यां नित्यकर्मपद्धतौ संध्याविधिः॥छ॥२॥ ह॥ अथ संध्याकर्मावसाने तु स्वयं होमो वि
धीयते स्वयं होमफलं यद्वत् तदन्येन न जायते॥ इति प्रातःसंध्यादिकं कृत्वा सर्ववि
घ्नमपयथा तत्र सूत्रे अग्निरुत्रादितोमः अनग्निमान् वे तु सूर्याय नमः प्रजापत
ये नमः प्रातःकाले अग्नये नमः प्रजापतये नमः सायंकाले॥ इति चकारात् द
त्वा जलमध्ये जलं क्षिपेत्तात तत उत्थाय रक्तांजलिपुटः सूर्याभिमुखो मंडलेषु के
मलेच पुरुषं ध्यात्वा तद्रूपं चात्मनि ध्यायेत् तावित्र्याद्यादीन् सौरान्मंत्रान् जपेत्तु स्व
प्रादवतास्यन्पद्वैनो यथाशक्ति दानं दद्यात् ततः स्वाध्यायकादिना सार्द्धम् २१

रंनीत्वा अथवा स्वाध्यायमप्यवानुपुराणं तु ततः स्वसौधर्मेण हृत्यर्थं च पनाऊनेना
कवीक्षाद्वसंपत्तोयथेस्तु पृथिवीपतेः। स्नानमसंस्कारुविः संस्कारपाकसंस्काच
स्थितानाधनायत्तामनुष्याणां एतेना नोधनाऊनोऽथ मध्याह्नादिकादिकर्मकौडं
सोगेपं चमरायशादिकमारैतेतु याज्ञियाज्ञवल्क्यः गंगादिषु पुण्यतीर्थानि लट्टे
मादिपुरीस्मारतु यत्र स्थाने तु यत्तीर्थं नदीपुण्यतमा च या। सैव तत्र मनस्या
वापिस्नान्यत्रेछांनिवर्तयेत् नमस्तमस्त्वाद्यातित्तिः पश्चाद्दानमेप्रयनोपि सन्
गंगानंदिनीनलिनीसीतामालतीचमहापगा। विष्णुपादार्घ्यसंभूता गंगा त्रिप
थगामिनी॥ भागीरथी भोगवती जाह्नवी त्रिदशेश्वरी॥ द्वादशैतानि नामानि यत्र

तत्र जलाशयः। स्नानोद्यतस्मरेन्नित्यं तत्र तत्र न वाम्यहीनत्र प्रातःस्नान वत्स्न
वं स्नानांगतर्पणं नावश्यकं च स्तुर्वं व स्मीकल्पामथ्याः किं कैनित्यस्नान मयं करिष्ये
इति विशेषः। मध्याह्निकृत्याशंथ्याम हं करिष्ये इति चा गायत्रीजपांतं प्रातः
संध्यावत्स्नवैत्रार्घ्यप्रदाने त्रिकमेवापुष्पमिश्रांजलिः क्षिपेत्। ऊर्ध्वबाहुः
पत्नउपस्थानं कुर्यात्। गायत्रीजपश्च यथाशक्तिः। तदनंतरं चित्रादित्यच्छ
वाकेपुरुषसूक्तशिवसंकल्पमंडलब्राह्मणः सूर्याभिमुखस्यकृतांजलिपु
टस्य तिष्ठन्नेवमुपस्थानं चित्रादित्यनुवाकः उद्वयंसूर्यसूक्तं चैतत्कृतीय २८
नि वन्तुहंशपुरानवस्तिस्वः। प्रतिपत्नीप्रोक्ता प्रतिरुद्रीसुपायादिकमुच्यतावि

चादितिचित्राद्दृषिः सूर्योदेवताजगतीछंदः सूर्यस्तुत्येउद्वयमितिप्रस्कण्व ऋषिः
सूर्योदेवतागायत्रीछंदः सूर्यस्तुतौ। येनापावकेतिप्रस्कण्व ऋषिः सूर्योदेव
तागायत्रीछंदः सूर्यस्तुतौ। आनइडेनितृचस्य ऋषिः सूर्योदेवताऽनुष्टुप्छंदः सू
र्यस्तुतौ। देव्यावध्वर्यूइतिप्रस्कण्व ऋषिः सूर्योदेवतागायत्रीछंदः सूर्यस्तुतौ। य
द्येतिस्तुल्कद्रस्तुकद्दो ऋषिः सूर्योदेवतागायत्रीछंदः सूर्यस्तुतौ। तरणि
र्विश्वदर्शनेतिप्रस्कण्व ऋषिः सूर्योदेवतागायत्रीछंदः सूर्यस्तुतौ। नन्तित्र
स्येतिवस्त ऋषिः सूर्योदेवतात्रिष्टुप्छंदः सूर्यस्तुतौ। वयमसूतामितिडमदग्नि
ऋषिः सूर्योदेवता सूर्योदेवताबृहतीछंदः सूर्यस्तुतौ। बण्महाँ असि सूर्यस्येतिजमदग्नि

ऋषिः सूर्यो देवता गायत्री छंदः सूर्यस्तुतौ। आयं नेति श्रायन्त ऋषिः सूर्यो देवता बृ
हती छंदः सूर्यस्तुतौ। भद्रादवेति विरूप एक ऋषिः सूर्यो देवता गायत्री
छंदः सूर्यस्तुतौ। आकृष्णेनेति हिरण्यस्तूप ऋषिः सविता देवता त्रिष्टुप् छंदः सू
र्यस्तुतौ। अनारभ्यान्तं अंगिरस ऋषिः विरंगायत्री त्रिष्टुप् छंदः सूर्यस्तुतौ। सहस्रशी
र्षा इति नारायण ऋषिः पुरुषो देवता पंचदशाक्षर छंदः तो मंत्र्याह पुरुषोप
स्थानीय यज्जाग्रतो दूरमिति शिवसंकल्प ऋषिः मनो देवता त्रिष्टुप् छंदो जप
विनियोगः उपस्थानानंतरं प्रदक्षिणावर्तनं सर्वं यत् नमस्कारस्थानं तत्र प्राग २९
ग्रेषु कुशेषु उपविश्य पादौ बद्ध्वा वृत्त संपुटकरद्वयं बद्ध्वा प्राणाया

मत्रयं कृत्वा कुशत्रयं हस्ते धृत्वा उदासीनादिने रहस्य सारस्वति तु का
र्या जप्तिः सर्वेषां गायत्र्यनुध्यायीदिति आरभ्य यथाशक्ति वृद्धस्य शरता कौशिका
यः वस्त्रान्तरे स्वस्वायकौ विरमे गायत्रविरामः तत्र नसांनाआरभ्य द्वितीयादि
वस्त्रेएवमन्तरहार्वहस्तमात्रियावत्समाप्ते पुनरादितः आरभ्य यमेवा एवं
अन्ययशीत्या नान्य कृशानुचरनः प्रक्षिपेत् सत्वचमनं दनतो दक्षिणजानु
तूत्नो नागयिचाप्यर्ववत्तर्पणापि तर्पणश्च ग्रन्थोत्कानुक्रमो नागयेदिति विशेष।
तर्पणं तेयस्वधावमनौ ऊर्ध्वं मध्ये सर्वस्त्री पीठे कुशेन लिखित्वा नन्नमेप भ्र
माजिरख्यन् त्रदेवतानामर्च्चनं कुर्यात् गणानां त्वेति प्रजापति ऋषिः लिंगोक्ता दे

वताजगतीछंदः पुरिगमने। नन्मंत्रौ नेगणापतयेनमः इत्यक्ता पुष्पाद्धनैनि
अंजलौ दक्षिणहस्ते नाग्नेयकोणे क्षिपेत्। अग्नये स्वाहेति कश्यपऋषिः अग्निदे
वता। अग्निर्देवतात्रिष्टुप् छंदः आग्नेये। दुर्गायै नमः इत्यक्तो ईशाने। ब्रह्मजज्ञा
नमिति प्रजापतिऋषिः आदित्यो देवता त्रिष्टुप् छंदः ऊर्ध्वोपरि ने। ब्रह्मणे न
मः इत्यक्त्वा मध्ये। इदं विष्णुरिति मेधातिथिऋषिः विष्णुर्देवता गायत्री छंदः द
क्षिणवक्षौ निधीनां विष्णवे नमः इति दक्षिणे। नमस्ते रुद्र मन्यव इति परमेष्ठी
ऋषिः रुद्रो देवता जगतीछंदः शान्तरुद्रि पृष्ठे भो। रुद्रायनमः इत्यक्ता रो। मित्रस्य ३०
चर्षणीधृत इति विश्वामित्रऋषिः मित्रो देवता गायत्रीछंदः आवरणे। मित्रायनम

इति नैऋत्ये। इमं मे वरुणेति शुनःशेफऋषिः वरुणो देवता गायत्रीछंदः वारुण्यां।
वरुणाय नमः इति पश्चिमे। प्रजापते न त्वदेतान्यन्य इति हिरण्यगर्भऋषिः प्रजापतिर्देवता त्रिष्टु
प् छंदः यागे। प्रजापतये नमः इति वायव्ये। आ कृष्णेन हिरण्यस्तूपऋषिः सूर्यो
देवता त्रिष्टुप् छंदः सूर्यस्तुतौ। आदित्याय नमः इति मध्ये। इमं देवा इति देवाकृ
पयः सोमो देवता त्रिष्टुप् छंदः जापे। सोमाय नमः इति प्राच्यां। अग्निर्मूर्धेति प्रजापति
ऋषिः अग्निर्देवता गायत्रीछंदः वज्रपापस्थाने। अंगारकाय नमः इति याम्ये।
उद्बुध्यस्वेति परमेष्ठीऋषिः अग्निर्देवता त्रिष्टुप् छंदः पुनर्बुधे नो। बुधाय नमः इ
ति दक्षिणे। बृहस्पते अति यदर्यो इति गृत्समदऋषिः बृहस्पतिर्देवता त्रिष्टुप् छंदः

ग्रस्य दलां। रहस्पतये नम इति निरुद्धे। अन्नात्परिस्रुत इति प्रजापत्या ऋषिः स
रस्वत्यरूपयः शुक्रो देवता जगती छंदः ग्रहोपस्थाने। शुक्राय नम इति पश्चिमे।
शन्नो। रवीरिति त्रिष्टुबुद्वीपऋषिः आपो देवता गायत्री छंदः शीतिकरणे। शनैश्च
राय नम इति वायव्ये। कांडात्कांडेति अग्निऋषिः दूर्वेष्टका देवता गायत्री छंदः
तदुपधाने। राहवे नम इत्युत्तरे। केतुं कृण्वन्निति मधुच्छंद ऋषिः केतवो देवता
गायत्री छंदः अर्चने। केतुभ्यो नम इति ईशाने। अष्टवसुभ्यो नम इति मध्यस्याग्ने
यकोणे। एकादशरुद्रेभ्यो नम इति निरृत्ये। द्वादशादित्येभ्यो नमः इति वायव्ये। २१
अश्विभ्यां नम इति ईशाने। सर्वदेवतुष्टये यावद्दद्यात्। इं मरुद्भिरिषदिति वामदेव ऋ

षिः सूर्यो देवता अतिजगती छंदः सूर्योपस्थाने। अहश्रमस्येति प्रस्कण्वऋषिः सूर्यो दे
वता गायत्री छंदो अतिथ्यर्घ्यग्रहणे। अनेन चोपस्थानं। स्वयंभूरसीति परमेष्ठी ऋषिः सू
र्यो देवता गायत्री छंदः सूर्यप्रदक्षिणावर्त्तनक्रिया॥ अनेन सूर्यमवलोक्य प्रदक्षिणावर्त्तनं।
संवर्चसेति परमेष्ठी प्रजापत्य ऋषिः त्वष्टा देवता त्रिष्टुप् छंदः पूर्णपात्रग्रहणे। अनेन जलां
जलि मुखमार्जनं। ततो दिगुपस्थापनं। प्राच्यै दिशे नमः। इंद्राय नमः। आग्नेय्यै दिशे नमः। अ
ग्नये नमः। दक्षिणायै दिशे नमः। यमाय नमः। नैर्ऋत्यै दिशे नमः। नैर्ऋत्याय नमः। प्रतीच्यै दि
शे नमः। वरुणाय नमः। वायव्यै दिशे नमः। वायवे नमः। उदीच्यै दिशे नमः। सोमाय नमः। ई
शान्यै दिशे नमः। ईशानाय नमः। ऊर्ध्वायै दिशे नमः। रुद्रेभ्यो नमः। अवाच्यै दिशे नमः। पृथिव्यै

नमः॥ ततउपविश्यनमोब्रह्मणेनमोस्त्वग्नयेनमः॥ इत्यनेनमंत्रेणदेवताप्रणम्यन
मोऽद्भ्योवरुणायअपांपतयेइत्युदकंप्रणम्यगायत्र्यात्मानमभिषिच्य।देवागातु
विदइत्यनेनविसर्जयेत्॥ तत्स्नानप्रक्षालनंकृत्वापरास्तरः। स्नानंसंध्याजपोहो
मोदेवतानांचपूजनं।वैश्वदेवंतथातिथ्यंषट्कर्माणिदिनेदिने।भीष्मः॥ द्विजोन
द्यांद्विराचम्यमोदकः। किंचिदिस्पृशन्।रथ्यागतोगृहेशुध्यत्ततःकर्मण्यपि
वसः।तेनद्रव्याण्यनेकानिप्रोक्ष्याचम्यपुनर्गृहे।ततःकर्माणिकुर्वीत ३२
सकार्याणि।द्विजोत्तमः।गुरूज्येष्ठादीन्प्रणम्यमार्ग[illegible]श्वच्छा।

दीन्पुण्यवनस्पतीन्ब्राह्मणादीन्पुण्यायतनानीश्वरःप्रदक्षिणीकुर्या
न्गृहमागच्छेत्।सर्वत्रचाचम्यद्वारादर्शंख्याल्पपुष्पादिभिःसंपूज्यक्षात्र
विधानेवास्तुपुरुषायनमःवामदक्षिणशाखायाःमाधवतारंवामतःपूज्य
विधानारंचदक्षिणे।मध्येत्वेवश्रियंसंपूज्यउपरिस्थेगणेश्वरं।गृहद्वारस्य
शाखायांदेवतापूजनंक्रमः।गृहशाखायांदेवतापूजनंक्रमः।दक्षिणपा
दनांतःप्रविश्यप्राङ्मुखउपविश्यपीठादेवताचनादिकंकुर्यात्।वाराहपुरा
णविस्तुः।पोडपंरस्के मास्त्रायाच्येत्द्विजोत्तमः।सप्तह्निाजपमोक्षायतमा
प्रासनिस्तन्द्विजः।अपात्रज्येवमंत्राणांपंचरात्रोदितनहि।मार्गेणमांप्र

पर्यंतं तमास्यं तिष्ठिशे नमः ॥ अग्नीडपुरा गोत्र प्रचेतो हृदये सूर्यस्थंडिले
प्रतिमा स्तुता पस्तु एते गुहारः सम्पूजनं मुनिभिः स्मृताः ॥ अग्नौ क्रियावतो देवो
दिवि देवो मनीषिणां ॥ प्रतिमा स्वल्पबुद्धीनां योगिनो हृदये हरिः ॥ तस्य स्ववेगत
चातुःस्थं हित्वेत्ता विनात्मनः ॥ द्यात् पुरुषसूक्तेन यः पुष्पाणि एव चार्चितस्या
क्रं गत्विदं तत्सर्वं चराचरं ॥ प्रथमां विन्यसेद्वामे द्वितीयां दक्षिणे करे ॥ तृतीयां
वामपादे तु चतुर्थीं दक्षिणे न्यसेत् ॥ पंचमीं वामजानौ तु षष्ठीं दक्षिणे न्यसेत् ॥
सप्तमीं वामवक्षौ च अष्टमीं दक्षिणे न्यसेत् ॥ नवमीं नाभिदेशे तु दशमीं हृद-
ये न्यसेत् ॥ एकादशीं वामबाहौ द्वादशीं दक्षिणे न्यसेत् ॥ त्रयोदशीं कंठदेशे ३३

मुखे विव चतुर्दशीं ॥ अच्युतो पंचदशीं न्यस्य षोडशीं मूर्ध्नि विन्यसेत् ॥ एवं न्या-
स विधिं कृत्वा पश्चात् यागं समारभेत् ॥ अथ ध्यात्वा हृदये देवं सर्वात्र पुरुषोत्तमं ॥ द्वि-
तीयया आसनं दद्यात् पाद्यं च वर्तनीयया ॥ चतुर्थ्या अर्घ्य प्रदानं तु पंचम्या आचमनीयकं ॥
षष्ठ्या स्नानं प्रदातव्यं सप्तम्या वस्त्रमेव च ॥ यज्ञोपवीतमष्टम्यां नवम्यामनुलेपनं ॥
पुष्पं दशम्या प्रदातव्यं एकादश्या तु धूपनं ॥ द्वादश्या दीपकं कुर्यात् त्रयोदश्यां निवे-
दनं ॥ चतुर्दश्या नमस्कारः पंचदश्या प्रदक्षिणं ॥ ऋचंयि चात्र देवेशं षोडश्या तु
विसर्जनं ॥ स्नाने वस्त्रे तु नैवेद्ये दद्यादाचमनीयकं ॥ पामा स्वाति दिमाप्रा
तिपरमेवस्त्र मर्द्दये नु ॥ ध्येयः सदा सवितृमंडलमध्यवर्ती नारायणः सरसिजा

सनमंनिविष्टः ॥ केयूरवान् कनककुंडलवान्किरीटी हारी हिरण्मयवपुः
धृतशंखचक्रः ॥ स्मृत्यांशामायैः प्रतिवोनायहस्त्र पुराणेविष्णुनारदोक्तं ॥ इति
विष्णुपूजा ॥ पुरुषसूक्तविधिः ॥ ब्रो ॥ कात्यायनः ॥ सायंप्रातर्वैश्वदेवः कर्तव्योब
लिकर्मचान्नमग्निनापि सत्वेनान्नमन्यथा किल्बिषीतवेत्तापं वानामथपत्राणि
महानात्मुच्यते विधिः ॥ येरिक्ताः कननंविप्रः प्राप्नुयात्सप्तशाश्वतीं ॥ अथपञ्चब
लियज्ञः पितृयज्ञस्तुनर्पणं ॥ होमोदेवोबलिर्भूतो नृयज्ञोऽतिथिपूजनं ॥ श्रा
द्धं वा पितृयज्ञस्तु पित्र्यो बलिरथापि वा ॥ यः श्रुतिस्मृतिप्रोक्तो ब्रह्मयज्ञः स्तुयः स्मृ
तः ॥ स्नात्वा वीक्षणपर्णे कार्यं पश्चाद्वा प्रातराहुतिः ॥ विश्वेदेवाविश्वानेवानान्याः २४

न्नमिमित्तकानुसर्वोदेवबलिर्नित्यदांपितृणां चैवनिन्नोदकं नाम्नपात्रेण स
नयंवान्यथादेहे यथान्नवेत्तीयाग्निकः पित्रयज्ञं तं बलिकर्मसमाचरेत्ता
नग्निर्हुतनशेषेतु बलिकाकबलिर्हरेत्तुसस्यकारः ॥ बहुभ्यः पिधनेबकैः स्तुवा
मिदं विशेषतः ॥ वि हसमन्नेलितान वहानेथैकर्मेति ध्येयात्र गृह्योक्तविधिना
विश्वादेवं कुर्यात् ॥ अग्निमानुषेनंत्वन्नमग्निमतस्तु शाकलहोमः ॥ नत्वथादे
देवानस्सरिजयित्वा पश्चाद्[illegible]ग्नेरुपविश्य प्राणायामं कृत्वा पंचसूना
पत्रत्रायपंचसूनायज्ञनिर्वपणं कुर्यात् ॥ इदं करिष्ये इति प्रवैवन्त्सेक
ल्पः ॥ ततो लौकिकं पचनं वानमग्निं गंधादिनाभ्यर्च्य पर्युक्ष्य हतांकमन्नं

दक्षिणजान्वाच्य दक्षिणहस्तेन जुहुयात् । सर्वत्र यजमानेनादनोद्दे
शेन त्यागः कार्यः ॥ ॐ भूः स्वाहा इदं भूः ॥ ॐ भुवः स्वाहा इदं भुवः ॥ ॐ स्वः
स्वाहा इदं स्वः ॥ देवकृतस्येत्यादिषण्णां प्रजापतिर्ऋषिः अग्निर्देवता गायत्री
छंदः शाकले होमे ॥ देवकृतस्येत्यादिना षडाहुतीर्हुत्वा इदमग्नये प्रजापतये
स्वाहा इदमग्नये प्रजापतये ॥ अग्नये स्विष्टकृते स्वाहा इदमग्नये स्विष्टकृते
ततो द्वारशाखाद्वयमूले धात्रे नमः इदं धात्रे ॥ पश्चाद्गृहे उपविश्य प्राच्यस्थ
उदगसंस्थो वा बाह्यदर्भोपरि बलिकरणं ॥ अद्भ्यः पश्चाद्ग्रामयंतो पवित्रितो विश्वेभ्यो
देवेभ्यो नमः इदं विश्वेभ्यो देवेभ्यः ॥ सर्वेभ्यो भूतेभ्यो नमः इदं सर्वेभ्यो भूतेभ्यः ॥ २५
भूतानां पतये नमः इदं भूतानां पतये ॥ प्राचीनावीतं कृत्वा दक्षिणमुखः शेषमन्नं

पिंडीकृत्य पितृभ्यः स्वधा इदं पितृभ्यः इति दक्षिणतः पितृतीर्थेन दद्यात् ॥ ततः
पात्रमुदकेन प्रक्षाल्य सर्वं तज्जलं वायव्यां दिशि यक्ष्मैतत्ते निर्णेजनं निषिंचेत् ॥ ततो
इदं यक्ष्मणे ॥ ततः षोडशग्रासमात्रमुद्धृत्य कंठावलंबयज्ञोपवीतं कृत्वाऽ
न्नं तत्तेन नित्यकर्मकृत्सु मनुष्यतीर्थेन ब्राह्मणरूपेण सनकादिभ्यो दीयमानेऽन्ने
इदं मनुष्येभ्यः इति त्यागो दातव्यः ॥ ततो ब्रह्मयज्ञः पूर्ववत् ॥ ततो नित्यश्राद्धं
त्रिविश्वेदेवावर्ज्यौ पार्वणवत्सर्वं कर्तव्यं पृच्छासनं गंधादिदानं अन्नसंकल्पा
नं कुर्यात् ॥ श्राद्धविशेषस्कंदे कथयिष्ये ॥ एवं यथाविधिकारं प्रासकालानि
कीर्ण्यादानि कृत्वा इष्टदेवानगस्तिप्रणाम्य ब्रह्मनाथशांतिपाठं प्रणाम्य ति

थिभ्यागतादीन् यथाशक्ति भोजयित्वापि तत्शेषितमन्नं दंपती भुंजीतो
ऽन्नं हंतकारं वा ब्रूयात्तिहामथापि वात्र संतवेनरोद्ध्या तूत दर्पात्रमथापि
वा। अथवा विभवनो स्यात्तु सर्वान्नावपरं परोन विद्यमानत्वे स्मिन्नुपरं
प्रोक्तहरिश्चंतो ग्रासमात्रा भवेद्भिक्षा पुष्कलं तच्चतुर्गुणं। पुष्कलान्यपयथ्वा
रि हंतकारो विधीयते। वृद्धः पंचयज्ञविधाने भस्वयमेवसमावरत्। परपा
कं विना स्यात्तु इत्युक्तं श्रेयर्षदामनः। बोधायनः। प्रवासंगच्छतोयस्य गृ
हे कर्त्तीनविद्यते। पंचानां महतामेषां स्वयाकृत्संगच्छतो इवन्तुल्लात्वा 35
स्त्वावाप्रहाप्यपा ते त्वच्छुगंधा लानः। श्रुतेः पंचयज्ञावशिष्टं च योभुंक्ते

सोन्ननाशनः। नान्नार्थे पाचयेदन्नं नान्नार्थं धानयेत्पशून्। देवार्थं ब्राह्म
णार्थं च पचमानो नान्हुष्यति। अथार्थं तत्र्यते श्लोकाकथ्यते पुराणान्तरायान्
देवापितृन् देवनाभ्योद्द्युन्यातिथीनांस्तुरूनस्यार्पंपनमि छन्विषेमहिमा
हात्नमरूंतस्य च पुत्रपोत्रान् यस्य स्त्रम्यक रोच्चेवं गृहस्थः परमावश्निस्वर्वे
धविनिर्मुक्तो लोकानाप्तोत्यनुत्तमान्॥ इति श्री प्रताकरनायक श्री स्तु तश्री
वरावार्येकृतायां नित्यकर्मपद्धतौ पंचयज्ञविधिः॥ छ॥ प्राणाग्निहोत्रं वस्या
मि सर्वज्ञानेषुद्धुंतेतो यं शाचामुच्यतेन्नं तु मृर्तिबंधकराद्दितिः। भोजनादिवि
वद्धिपाकेणान्न्यविमुच्यते। चतुर्विंशतिमतान्। स्तपवित्रकरोतुं केयत्तु

विप्रो [illegible] ध्यानतः । यावन्मात्रकणंनं तस्य पंचगव्यस्य मेनवेतु क्रतोन्फलदर
।। तेन नरकान्नेक विंशति ।। अथ भोजनविधिः । पादौ प्रक्षाल्य आचम्य प्रा
ङ्मुखः प्रत्यङ्मुखो वा शुचिप्रदेशे विजने प्रक्षालितज्ञासने श्रुक्के उपविश्य
कृतोत्तरीयः पवित्रपाणिः सुप्रक्षालितभाजने चतुरस्रे तस्मै रेषा मंडलस्थापयि
त्वा ताम्रिनात तस्मिन्नावापितो म मुदुव अमानीयमानं अतिनं घातादत्तप्रदी
(त) ना दारस्य एकेन हस्तेन भाजनं नमुं चेत् हस्तपरिवेषितं मन्त्रादि दृष्टेत्यत्के
कृतं वा सत्येना त्तिषिंचामि मथाङ्के सायाह्ने सत्येन ऋतं वा परिषिंचामि इत्युद ३७
दकेनान्नमस्पृश्य अग्निरस्मि जन्मना च यत्तिषिंचेन्मां मंत्रयेत् ताम्रनिरस्मीति द्व

अवाद्वतास्वनाग अग्निर्देवता त्रिष्टुप् छंदः अग्निस्तुतौ किरिकेनशं नाव
नपूर्वोक्ताछंदस्तुपयः एतैर्मंत्रैरत्तिमंत्र्य तेऽस्तं नानाबलिकरणं अरुण
यनमः वरुणाय नमः अस्त्ररूपाय नमः औदुंबराय नमः यमाय नमः यमपु
रुषाय नमः शाकंतराय नमः नागकूर्मकृकरदेवदत्तधनंजयेभ्यो नमः इति
बलि हरणं कृत्वा अन्नस्य चरसि भूतेषु गुहायां विश्वतो मुखः त्वं यज्ञः त्वं
वषट्कारः त्वं विष्णोः परमं पदं आपो ज्योतिरसोऽमृतं ब्रह्म भूर्भुवःस्वरोम् अमृ
तोपस्तरणमसि स्वाहा इत्यापः प्राश्यो न कन्यांगुष्ठजिह्वयेन सांगुष्ठेन प्रा
णाय स्वाहा इति अदयनु प्राश्नीयात् अथ मध्यमांगुलिद्वयेन सांगुष्ठेन अपाना

यस्याहेति द्वितीया।। एवमनामिकाकनिष्ठिकाभ्यां या नायस्याहेति तृतीया।। क
निष्ठानऊनीन्यां तदा नायस्याहेति चतुर्थी।। पंचभिः समानायस्याहेति पंचमी।
।शापमुक्तः नपात्रेय थाश्रुत्वमुपविश्य वीक्ष्य तत्प्राणकृत्प्रजापतिं मनसा ध्या
यन् तुष्टीलिन्न नायथाऽनुजानो हृष्टः स्थः।ना श्रीयाज्ञायै यान्याद्वैनासनेन
यथास्थितः। बहूनां मुहूर्तानां नेकस्मिन्न्व दधः स्थितः। एवं किंचिन्नहृष्टि
न्यूनं तु क्षेशं कृपायस्वब्रह्मौ किंचिद्देशोपसंतापनं मन नार्य।। रखापुण्येनिन
यापश्चात्तु दत्तविचालिनां। अर्धि नामसर्वस्ततानां मृत्युमुपतिष्ठत्तात्रनेन कति ३८
क्षेशोपसंहृतो निद्रिया। अद्वैपिबन्निगंतृषं अद्वै यज्ञाननूमिष्ठुअप्रीतोऽनिपिनरो

देवा।शापान्मुक्तमिदवता।। अन्नतोऽपि ध्यानमसिस्याहेतिश्रीपक्षी वा शेषमें
गुप्तेन तु मैनीन न येतु। हस्तादिप्रदोः ज नेदं तशोधनं च श्री चन्पव शनैः शनैः क
तिपृष्ठानिगवा आसने उपविश्य तां कुन्तोदि कंठ रीवा।पुराणान् तु स्वस्थ प्रशांत
चित्तस्तु कृतमनपरियरः अन्तोऽपादवतानां अकुर्वीत्सम रागेनरः। अगस्तिरनिवे
ऽवानलस्तु तुकं मयान्नं उरदत्तशेषं सुखंच मेतत्परिणाममपेतं वंयच्छ चेरागी
ममयास्वेद।। विभुः स्तनस्त्रैंद्रियादहिदेह प्रधाना नतेऽनगवान्याधिका।
स्वच्छे नातनोन्त मांशापमन्त्र मारोग्यदं में परिणाम मे वना इक्कशायस्वरस्तेन प
रिमाऽर्ग यत्रथोत्संध्र नायास्यप्रदायीनि क्रयीकर्मीण्यनं दिना। शय्या कलह

णाशयने वानांगेन शयीतात न इति लात पुराणादिनि: स्वाध्यायेन वा
शेषं कालं नीवा स्नात्वा दिन एवकाले सायं संध्या पादनं कर्म कर्तव्यं तत्र
प्रायुक्त संध्यावनू स्नावीद्रियांस्तु विशेषः स्नायं संध्या करिष्ये इति संकल्प
आवाहनं ध्यान मावर्जन मंत्र विशेष प्राणक्ती अंगुलित्रयं प्रहे पश्चात्तम
नात्र प्राक्कर्तव्यः उपस्थापणमुखे वासीने आत्माधारस्थाग्नि मंडलं प्रविश्येनी
वनोमालां ध्यायेत् संध्या नक्षत्रं तिष्ठन् सूत्रोक्त विधिना होमः नवोवदात्या साहि
ना प्रथमे रात्रियामं नीवा आदि येवा रवकें स्वेच्छया ब्रह्मोत्तु काष्मात्म्य
तां भूत्वा दिक् ईदृशी वा पुराणोक्ताहारणोगयांस्तां प्रक्षालितपाद आचान्तो गत्वा ३९
स्व

श्वोदकादिना स्वस्थमना माधवस्मरणादिना प्राक्शिरा दक्षिणशिरा प्रत्य
क्शिरा वा वामकरस्तुखेन शयीत। प्रष्ठी अष्टमी चतुर्दशी पंचदशी सूर्यवार संक्रां
तिव्यतीपात मघा मूल श्राद्धदिन ग्रहणाद्य शेष पर्वादि वर्जं। ऋतुस्नातां पंचम
दिवसाद् ऊर्ध्वमिच्छया स्वदारागमनं कुर्यात् न च वा विलंबेन मैत्रो स्मृत्वा ब्रह्मो वा
यमने कुर्यात् तान् न च तृतीये याम उत्थाय आचम्य ऋतुकालातिगमने चेत् न कृतं
नहि त्वदात्मारे शास्त्रचिंतनेन या यामार्द्धं नयेत् ब्रह्म विवेत्ता साकवेदांतप्र
तिपादितं निखिल यशाह्निक मेतोक्त विज्ञानानंदादिगुणयुक्तं चिद्रूपं ब्रह्म लक्ष्य
येत्। पुराणानुक्त्यानां कर्मणां विप्राय स्वयतानिरर्णशो ब्रह्म कुर्वीत् विहितं

कर्मैसत्पुण्प्र नतितद्दिने। षट्कर्मोत्तिरत्नो नित्येऽदेवनानि धिसम्भकः। कृतशेषं
त्रत्तंडानाब्राह्मणोनावसीदति॥ इतिश्रीप्रत्नाकरनायकेन्दुरश्रीधराचार्य
विरचितायां नित्यकर्मपद्धतौ भोजनविधिः॥ ॥४॥ प्रुजस्त्प ॥ श्राद्धवचमप्य
न्नेनश्राद्धस्य विविधाः क्रियाः। पितृणां च य उद्धृ मर्दितावरदायका स्मृ
यत्तो वा नित्यं नैमित्तिकं काम्यं वृद्धिश्राद्धं सपिंडनं पार्वणं चेति विज्ञेति गी
ष्टार्थ यमेष्टमी कर्मांगं नवमं प्रोक्तं दैविकं दशमं स्मृतं यात्रा वैकादशी
प्रोक्तं पुष्ट्यर्थं द्वादशं स्मृतं। विद्वत्सेतत्प्रपाठ्य मम वावहत् दिस्थितं। होम ४०
पिंडदानं तथा ब्राह्मणतर्पणं श्राद्धशब्दाभिधेये स्यात् एकस्मिन्नुपचारकः

प्रयोगो दृश्यते लोके नित्यमाः स्यस्त्रयोऽसिनि। तत्र नावरूपावीणामभिधीयते
श्रुमावास्यादि श्राद्धकाले स्वानाविपुत्र सर्वैरात्रि ब्राह्मणं कार्यं। गृहस्थादीनां
ब्रह्मचारियतीनां च श्राद्धदिवसे एव। तत्र ये विहितानुष्ठानर मानिपिंडपरि
हारं ताश्वाद्धि शरीरविकारदोषरहितास्तमानदेशधर्मा चारान्नमातापि
तश्राद्धणः श्राद्धार्हाः तत्रादौ पितृप्रत्ततिश्राद्धणस्त्रयो निमंत्रणीयाः एको वा
अपसव्यं कृत्वा तांबूलं दत्वा स्वयं वा न्यायब्राह्मणस्य स्वयं जान्वालभ्य श्राद्धे
रणक्रियतामिति ब्रूयात् तेन थ्येति ब्राह्मणेनोकेप्रा प्रोक्तव्यं नवानि निवादन
प्रा वानितिप्रत्येकं तेरुक्त मक्ननः क्रोधनैः शौचपरैः सततं ब्रह्मचारिभिः

वारिसिः। न वितथ्यं न च जिघ्रमया च श्राद्धकर्मणि॥ स्त्रीयां स्वविनिर्मुक्तैः काम
क्रोधविवर्जितैः। न बह्निर्न वितथ्यं त्रिप्तो [illegible] ने श्राद्धकर्मणि। इति संग्रहार्थः। द्व
श्रावणाद्धयमेकं वा निमंत्रयेत्। यज्ञोपवीतं दक्षिणं जान्वाच्य प्रबालानाभ्य
दक्षिणं जान्वाल्यादावेकाणांक्रियेनामिति विशेषः। तत्राचारन्यतोऽजनाभ्यु
नस्वाध्यया न श्राद्धमनियन्स्वत्र धेनातत्र दानानि वर्जयेत्। श्राधां
तपरिमाणात् दाना चोक्त्वा चपन्त्यादिलिपाककर्तृभिः सूर्योदयादारभ्य श्रावि
प्रदेशेस्व घ्नाकृतिः स्नायपाकादिकं कर्त्तव्यं। श्रुचिर्भूत्वा तत्रत्तां पुंश्चलीप ४१
तितपं ढकाणस्पूदकाक्रूस्वादीनां यथाप्रवेशो न भवति तथा कर्त्तव्यं।

श्राद्धमोहणं च श्मश्रुलोमनखच्छेदान्यंगस्नानानि न कारयेत्॥ उक्तप्रकारे
ण मध्याह्निकं निर्वर्त्य त्रिमांश्चे वैश्वदेवादिकं कृत्वा दक्षिणाप्रवणे शुचौ देशे
पलाशाश्वत्थउदुंबरवर्ज्यं यज्ञियवृक्षोद्भवानि श्रीपर्णादि सुप्रक्षालितानि श्रा
थो मनानि कल्पयेत्। प्रतिमाशालिग्रामश्चक्रस्वामिरूक्ष्माजिनं च सर्व [illegible] त र
पस्थाप्यं। पाकादिकं च सर्वं तत्र तत्रस्थाप्यं। अर्घपात्रादि यत् श्राद्धोपयोगितत्स
र्वं प्रगुणीकृत्य मध्याह्नात्किंचिद्वलिते भानौ श्राद्धकर्मक्रियारंभः कर्त्तव्यः। अम
वास्यायां चेत् सार्धप्रहरद्वयादुपरि। पुराणात्। ग्रंथिर्यस्य पवित्रस्य न तेनाचमनं भवेत्

आचमेद्यस्तु मोहात्मा यथोक्तान्तथैव सः॥ उत्तरावस्थिते दर्भे समाचमनियो द्विज
।सोमपानेन वै तस्य तु क्रतुफलं लभेत्॥ तुलस्यां द्विजो न द्याद्विराचम्य मोदकां
विदस्पृशात् रथ्यागता गृहे शुद्धस्ततः कर्मण्येव स्थिताः॥ आपस्तंबः॥ आग्नेयं प्रथमं
प्रोक्तं विप्रहस्ता द्वितीयकं। तृतीयमुदकस्थानात् चतुर्थं मलिकास्मृतं। ताउराणा
आद्यानामिदं सर्वेषां सन्ततिः पार्वणं यतः॥ तदूतः प्राकुप्रवक्ष्येहमथान्या निष्टथ
पृथक्क्रान्तुः॥ सन्मार्जितोपलिप्ते च क्षारे क्रवीरन मंडलो उदक्प्लवमुदीच्यं स्याद्दक्षिण ४२
दक्षिणो प्लवं। उत्तरे हुतमंत्रुकान् हस्वायान् विन्यास्य कुशान्। दक्षिणदक्षि

णाग्रांस्तस्य तिलान्नु विन्यसेद्विजः। अथाचम्य पवित्रपाणि कुशोपग्रह पुंडरी
काक्षं स्मृत्वा च तत्र उद्दे यत्तु किंचित् विश्वेदेवार्थं बंधक्रमेन सर्वं दक्षिणं जान्वा
जानन्यपाश्रुरवेनवा स्थेतु दातिं कर्तव्यं। पित्रर्थं बंधमपसव्येन दक्षिणामु
खेन सव्यं जान्वाच्य मात्र मूलादि ग्रीवा दक्षिणाग्रे कुशे तिलैश्च कर्तव्यं। आ
सनं पुष्करास्तरणं वा ततो ब्राह्मणान् स्वागतं पृष्ट्वा सुस्वागतमिति तेरे
ब्रूयुः। देवब्राह्मणाः पूर्वकं पाद्यार्घ्यायाभिषिंचति याः। वंति ह नवाकाय
न्नेमा नाम दुःखं ते विचरंति पतितान्ते मार्गे हंस्के नपाद्यौद
आत्नृ। पादप्रक्षालनं नापि कोऽविश्वे देवाश्च सुरच नः। पितृप्रत्यय पद्यं

दक्षीकं तिलोदकं एषतेपादावनेजनमिति प्रत्येकं पात्रं दद्यात्। शन्नोदेवीति पाद्यप्रक्षा
लनानंतरमाचमनं दत्वा प्रविश्याचांतान् ब्राह्मणान् पुरस्तादन्तर्हितानित्युक्ते पुनः प्रवे
शयेत्। तत्र दक्षिणहस्तेन ब्राह्मणहस्तेन हीवासद्येनासनमुपविश्य पुरूरवा
द्रवसंज्ञानामत्पो विश्वेत्यो देवेभ्यः इदमासनं स्वाहेत्युक्त्वा कृतं वः स्वः समाचनुप
विशयेत्। पित्रोत्रयो ब्राह्मणाश्च उदङ्मुखं कपात्रयम् अस्मत्पितुः अमुकशर्मणो इद
मासनं स्वधेत्युक्त्वा पूर्ववत्प्रथमब्राह्मणमुपवेशयेत्। अमुकगोत्र अस्मत्पि
तृपितामहप्रपितामहेभ्यः अमुकशर्मभ्यः इदमासनं स्वधेति मातामहानामप्येवं ४२

सर्ववत्। कृतं वः स्वः समाविश्य प्रविशेत्। पुराणोक्तः अग्निष्वात्ताः पितृगणाः प्राची
रक्षन्तु ते दिशं तथा बर्हिषदः पान्तु याम्यां ये पितरः स्थिताः। प्रतीचीमाज्यपास्तद्व
दुदीचीमपि सोमपाः। ऊर्ध्वं तु यमो रक्षेत् तु कव्यवालोनलोप्यधः। रक्षोभूतपिशा
चेभ्यस्तथैवासुरदोषतः। सर्वतश्चाधिपस्तेषां यमो रक्षां करोतु मे। ब्रह्माण्डपुरा
णात्। तत्रस्थितार्थकानन्तु मोक्षिपेत्। रक्षोपक्षेतयेदिक्षु सर्वेषु तिलान्नु मंत्र
णानेन निक्षिपेत्। तानि हन्ति सर्वं यदमेध्यवद्भवेत्। हतानि सर्वैः सुरदानवोमया
रक्षांसि यक्षाः सपिशाचसंघाः कारुणामयायाः याहधानाश्च सर्वे। अनेन मंत्रेण सु
संयतान्मानितिलान्निक्षिपेत्तादिक्षु। तथाविदिक्षु। यस्मिन्देशे पक्षानेमं व्रतेन द

संराहुत्स्वा वक्षीयंतिपुराणानां देवनाम्नः पितृभ्यश्च महायोगिभ्य एव चा नमः स्वधायै स्व
हायै नित्यमेव नमो नमः। आद्यावसाने श्राद्धस्य त्रिरावर्त्तनं जापेत् सदा। पिंडनिर्वप
णे विष्णुपदे वंसमाहितः ततः श्राद्धभूमौ गयायां धावधावा देवं गदाधरे नाम्ना वि च
नमस्कारेन ततः श्राद्धं प्रवर्त्तनात् प्राणायामं च कृत्वा आपः स्पर्शनं दक्षिणश्रावणं च श्राद्ध
भूमौ गयायां गदाधरं देवं ध्यायेत् ततो पश्चात् कृत्वा परिधानवस्त्र शासनं दक्षिणपार्श्व
भागे परिधानमध्ये गोपनं एवं नीवी बंधनं दक्षिणाभिमुखः कृतांजलिमुपविश्य संव
त्सरादिपर्वनिमित्तवा अमुकगोत्राणां अस्मत्पितृपितामहप्रपितामहानां अमुकश
र्मणां मातामहानाममुकगोत्राणां धनानां अमावास्यादिनिमित्तममुकश्राद्धं। पार्वणा ४४

द्धं श्राद्धमहं करिष्ये इति पूर्ववत् संकल्पं कृत्वा तिलान् सर्वतः प्रकिरेत् अ
पहता असुरा इति आसुरं यत्तुं रतिष्ठ मद्री प्रक्षाल्य पश्यन् सर्वेत्र कुशानि
दकैः प्राच्य कुशादि द्वारं निक्षिप्य ततो दक्षिणाभिमुखः संकल्प्यवत् गोत्राद्या
यै श्राद्धमहं करिष्य इति ब्राह्मणानुपृच्छेत् कुरुष्वेत्यनुज्ञातो दक्षिणे पात्रान
पाकादीनां नवस्त्रपाद्यानू पवित्रनाम्ना पोक्षणं यद्देवा देवहेडनं इति
ऋचः प्रजापत्यमिस्य स्वधा कृपयः अग्निवायुसूर्या देवता छंदः सोमानाम
एयो ऋग्निर्मंत्रः पाकप्रोक्षणं ततो यवक्षतदके मादाय देवब्राह्मणहस्ते
कं निक्षिप्य उपवेशनवृत्त आसनं दक्षिणतो निक्षिपेत् तूष्णीं पूर्ववत् स्वस्त्या

त्तनं विष्टरार्धं कृत्वा नूद्वा ततो यवानादाय देवब्राह्मणस्य दक्षिणजान्वाल
भ्य पुरूरवार्द्रवसुनाम्नो विश्वान्देवानहमावाहयिष्य इति पंक्तिमुर्वं च्य पृच्छेत् स्वो
जान्वा तस्मिन्पक्षे सव्यं जान्वालंभनः आवाहयेति निरनुज्ञातः विश्वेदेवास इति
गृत्समद ऋषि विश्वेदेवा देवता गायत्री छंदः यवयरुणे एतनु मंत्रेण जानु
स्पर्शं मुक्त्वा ब्राह्मणानां पश्चात् उदकसंस्थान् यवान्नानूप्रदिश्य ततो नंजलिस
नूविश्वेदेवाः शृणुतेति खुस्त्वेन ऋषि विश्वेदेवा देवता त्रिष्टुप्छंदः जपादने मंत्रं जपेत्
शंखवः शंखवः इत्यनाद्धिकत्र इंद्रोसंकीन्त्यौ विश्वदेविकौ नांदीमुखस्य वर्गो का ४५
म्यो वचनिरोधनो पुरूरवार्द्रवसु संज्ञक पार्वणश्राद्धे नो निमित्तिके कालकामो

एवं सर्वत्र कीर्तयत्। नाम चैव तथोत्पत्तिं न विदुर्ये द्विजातयः। श्लोकमेकं पठेयुस्ते ब्रा
ह्मणानां समीपगाः। आगच्छंतु महाभागा विश्वेदेवा महाबलाः। ये यत्र विहिताः श्रा
द्धे सावधाना भवंतु ते। ततो पसव्यं कृत्वा ततस्तिलान्प्रयत्स्य पितृमुख ब्राह्मणस्य सव्यं जा
न्वालभ्य अमुकसगोत्रान् अस्मत्पितृन् पितामहान् प्रपितामहांश्च अमुक अमुक
शर्मणः आवाहयिष्ये। आवाहय। मातामहानामप्येवमुच्चार्य आवाहयिष्य इति पूर्ववत्पृ
च्छेत्। आवाहयेत्यनुज्ञातः। उशंतस्त्वेति मंत्रेण प्राक्संस्थान् तिलान्प्रकीर्य आयंतु न इति पूर्ववज्
जपेत्। ततो वैश्वदेविकार्घ्यार्थं आद्यपक्षे ब्राह्मणस्याध्यस्यापि एकैकमेव पात्रं। सर्वत
श्राग्रसंस्थापयेत्। पवित्रादिमातामहसंख्या एकैकं मात्रादि मातामहादि चैवं तत्र पक्षेतु

नारकामवा॥ चतुर्विंशतिमतात्॥ उद्दिष्टे शलाके देवानां तिस्रो दद्यात् पैतृके एकैकां दिष्टे शलाकैकां
निधायोदकमाहरेत्॥ यज्ञपार्श्वः॥ अथ धीमंतोदगुरु च्चात्रंगुष्ठांगुलिपर्वणा॥ छिद्यात्प्रादेशमात्रे
तु पवित्रं विष्णुर्देवतं॥ प्रादेशमात्रमनंतर्गर्भं साग्रं अग्रे धिरोहितं कुशपवित्रद्वयं पात्रोपरि न्याग
ग्रेपि निदध्यात्॥ पित्र्यर्थं दक्षिणाग्राणि दक्षिणसंस्थानि सर्वो॥ कुशपवित्रयुक्तानि पात्राणि नी
निस्थापयेत्॥ मातामहार्थं चत्रीणि तानि च सुवर्णरजतताम्रखड्गमणिमययज्ञियवृक्षानन्य
तमपात्रं स्वन्मयवर्जं यथालाभं प्रादेशमात्राणि कर्तव्यानि॥ शं नो देवीरिति प्रत्येकं तेषु उद
कप्रक्षेपः॥ यवोसीति प्रजापतिर्ऋषिर्यवो देवता॥ यवावपने॥ अनेन देवपात्रेषु यवप्रक्षेपः॥ ति ४६
लोसीति प्रजापतिर्ऋषिः तिलो देवता अनुष्टुप्छंदः तिलावपने॥ तिलोसि सोमदेवत्यो गोसवो देवनिर्मितः॥ प्रत्नमद्भिः

क्तः स्वधया पितॄन् लोकान् प्रीणाहि नः स्वधेति इति एकैकं पितृपात्रेषु तिला[illegible]वापः
स्रक्सुगंधपुष्पादिप्रक्षेपस्तन्नाद्देवब्राह्मणहस्ते नन्यपवित्रद्वयं प्रागग्रं दद्यात्॥ तेष
च ना॥ पादप्रक्षालितमन्त्रोक्ता देवानां पुष्पहस्ते नौ॥ शिरः प्रक्षालितपादं तं पितृणामसीनै
श्च नो यादिव्या इति प्रजापतिर्ऋषिः आपो देवता गायत्री छंदः अर्घ्यदाने॥ यादिव्या
आपः पयसा संबभूवुर्या अंतरिक्षा उतपार्थिवीर्या हिरण्यवर्णा यज्ञियास्ता न आपः
शिवाः सं स्योनाः सुहवा भवंतु॥ पुरूरवार्द्रवसु नामानौ विश्वेदेवा एष वो अर्घः
स्वाहेति॥ पवित्रयोरुपरि सशेषमर्घं निनयेत्॥ देवब्राह्मणहस्ते देवपवित्र
द्वयं दित्वा ब्राह्मणहस्ते निधाय यादिव्या इति सर्वेषां तथा शेषमर्घं दद्यात्॥

पितापितामहरुप्रपितामहरु मातामहरुप्रमातामहरु वृद्धप्रमातामहरु संकल्पो
दीयारथ्येवं एकैकब्राह्मणपक्षे एकोकनपित्रब्राह्मणत्रयपक्षे मुख्यहस्ते
मंचांते अमुकगोत्र अस्मत्पितः अमुकशर्मन् एषते वंशस्वधा तिलवत्राशा
पमवंदद्यात् एवं द्वितीयब्राह्मणहस्ते अमुकगोत्रा अस्मत्पितामह निहस्तु
नीयहस्ते प्रपितामह हस्ते प्रपितामह अमुकशर्म्मन् निर्लिप्त एवं मातामहस्य द्विती
त्नणहस्तेष्वपि एकैकब्राह्मणपक्षे रकांस्यवहस्ते अर्घप्रत्नं मातामहस्य
वंमातामहादीन् एवं एवमर्घनेयानि अर्घप्रथमे पितृपात्रे संचेपात्रं शेषपक्षुदके ४९
प्रक्षिप्य सतीति चपवित्राणि ॥ वाका यायनः अत्र वंशस्वधायास्यको

संश्रवानग्निमंत्रयेत् । येदेवा इतिमंत्रेण पुत्रकामः सुरवस्तरोत्ता यादिव्या इति वाक चित्र
अमंचरप्राह शे तिलोदकं प्रक्षिप्य पितृभ्यः स्थानमसीति त्त्पात्रं सुब्जं कुर्यात् । पवित्राणि च म
लग्नानि । वत्वा श्वेत्र अन्यानि त्रीणि पवित्राणि पात्रस्योपरि निदध्यात् । प्रजापतिः । ष्टष्ट मुद्धरत
मन्यत्रनीत मुद्घाटितं तथा । पात्रं दृष्ट्वा व्रजं त्वाद्य पितरः प्रशमंतिचा । ततो ब्राह्मणहस्तेषु
दकं सुरभि गंध पुष्प धूप दीप आछादनानि । आनप्रयोगेण इमुदकं । इदमनुलेपनं । अयं
गंधः । इमानि पुष्पाणि । अयं धूपः । इदमाछादनं । इति प्रत्येकमुदकं दद्यात् । ततोदे
वब्राह्मणान् पितृब्राह्मणांश्च पाद प्रभृति शिरःपर्यंतिश्च । विष्णुः । मंत्रहीनं क्रियाहीनम
पहीनं द्विजोत्तमा ॥ श्राद्धं संपूर्णतां यातु प्रसादाद्भवतां मम । ततो ब्राह्मणानाद

सप्रक्षालनं दत्त्वा। तस्मिन्ना चतुरस्राणि पंक्तिवारणानि कृत्वा सौवर्णराजतादीनि यथो
पपन्नानि अश्मलक्षणाग्रे निधाय दैवपात्रे शुं यवान् पितृपात्रेषु तिलान् प्रकीर्य तेष्वन्यस्मि
न्पात्रे कृत्वा तिलान्विते विश्वादेवकृतशेषमन्नं सुहृत्पवृत्त लुसंकल्प्य पात्रान्तरेण
पिधाय अग्नौ विस्तर्जनं अग्नौ करिष्य इति पृच्छेत्। करिष्येत्यनुज्ञातः। आवसथ्ये अग्नौ दक्षि
णाग्निमुखः। प्राचीनावीती सव्यं जान्वाच्यानाम्य पितृतीर्थेना हुतिद्वयं जु
हुयात्। अग्नये इति द्वयोः प्रजापतिर्ऋषिः अग्निर्देवता कव्यवाहनेसोमः पितृ ४८
णां स्वमासु देवा तपिंडपितृयज्ञे होमे क्रियमाने यथा दैवतं त्यागः। ततो हुतशेषं भाजने

पुरस्तात्यमः। दर्भपिंडविप्रकारेदग्निः लच्चा यौ करणं द्विजः। कृत्वा पितृभ्यः
शेषं तु पिंडार्थं शेषयेत्तु नः। कात्यायनः। पितृयज्ञः पंक्तिमूर्धन्यः तस्य पाणाव
ग्निमान्कृत्वा मंत्रवदन्ये पात्रे हस्ती पात्रे पुनः क्षिपेत्। अनग्निमानुचेनन्दलेने विश्व
देवएव कृत्विः पित्र्यविनिच्य कृत्वा नपाकान् पात्रेष्वन्नं सुकृत्य अपस्यथें ल्वा
नवस्वेवा नौ करणं करिष्ये इति कुर्युत्यनुज्ञातः मुख्यापितृहस्ते नयेकव्य
वाहनाय स्वाहा सोमाय पितृमते स्वाहेति स्वदेवतादु वा शेषं शेषं भाजन
वेवदद्यात् देवब्राह्मणपात्रे ने पुनः न्यस्तं हुतादंदद्यात्। ततः प्रत्येकं पात्रमा
लभ्य पृथिवी ते पात्रमितिस्य जपति। सपिरसंदिवनं ... पेतु पृथिवी ते पात्रं

द्योः पिधानं ब्राह्मणस्य मुखे ब्रह्मते ऋष्टं तं जुहोमि स्वाहेति जपिधानमथ
स्तेन पात्रमालभ्य दक्षिणेन ब्राह्मणस्य हस्तांगुष्ठं गृहीत्वा इदं वि
ष्णुरिति त्रिस्तन्मध्ये प्रवेशयेत्। विष्णो हव्यं रक्षेति मंत्रेण पवीनं तत्र चयं
शुक्लवस्त्र याञ्चितया नार्येयाच परिवेषणं कार्यं विष्णुपुराणात्। सुरिद्धं वे
वमांजिष्ठं नीलं तीरागयुतं चयत्। आविकं चोष्ट्रकीवे वाहे विपिच्च चवर्जयेत्। तत्र
गव्यपायसादीनि हविष्याणि स्मृत्यंतरोक्तानि दद्यात्। अथान्यान्यपिनि
षिद्धानि सांसारादीनि सुगंधीनि स्वादूनि कंदमूलफल्यादीनि च द्वा
मथेन पात्रमालभ्य अस्मान व तु प्रयोगमुच्चार्य इदमन्नादि यद्दत्तं यस्वहा ४८

स्यामितस्सर्वैर्हविपर्यंतं अभ्यस्तस्वरूपेण संपद्यतां स्वाहा। इदं पुरूरवाद्रैव
स्तुना मत्ये विश्वेभ्यो देवेभ्यो नमः इति यागः पूर्ववत्। अन्नसंकल्पं कुर्यात्।
एवं सर्वैस्त्रय थाद्देवतं ध्या गः। ततो ऽयहृतो पोशानेषु ब्राह्मणेषु जपरतो
इति प्रजापतिरूपिरस्तु रदेवता स्पाकरणो अनेन पिट ब्राह्मणानां
पुरतस्तिलाप्रकीर्णोदक स्पर्शनं। नारायणः। यदर्थं यन्पावित्रं चयत्पि
त्र्यं यत्सुरवाव हंतुद्धिजानित्यः स्वधीयानार्यी हस्तेन दीयते। इदं यद
न्नमुर्त्तं नहन्नानि स्वस्यतोस्तस्यान्नेन वन्तु शीतंशीतोस्य यमागतो
निषिद्धानो चनन्न थम अयोध्या दियप्रियोनां। रूपणो मंदबुद्धिश्च

नस्यादफलं तत्तेनुक्ता कात्यायनिनाः अपस्नानेन कर्तव्यं पित्र्ये तत्त्वाविशेष
नास्त्रन्नदानहतेसर्वमेनमातामहेष्वपि। अन्नदानादिमको यंतस्नानेन
क्रियतेसदा। नकुर्यादिथसंकल्पं शेषं स्यादपस्नानयुतः प्रचेताः अपोशानं
प्रदायाथसावित्रीं त्रिर्जपेद्याम्मधुवाताइतिऋचमर्थियिकं द्वये तथात्रतसु
जुपक्षमिनितिरवान्नपिनाद्ध पृथक्कृत्या तापाराशरः। क्षुधार्तेस्नु षिनः
श्रांतो दूराध्वनसमागतः। तं सृजये अयवैन सो निथिः स्वयमेकम नत
आतिथ्यसिद्ध्यर्थमपरितान परिज्ञातो वा ब्राह्मणा तो लननयनः ननोदर्के ५०
ज्ञानेपुविप्रेषुप्रणवव्याहृतिपूर्विकां गायत्रीं जप्त्वा अन्यानिच पवित्राणि

लष्टुपपात अन्नयेकथवाह नायस्वाहासुराचंतंस ह स्वशीर्ष्ण आप
शिशानोनमस्तेरुद्रमन्यव इत्याद्यानिस्पादिस्मरणं प्याधिकानि ब्रा
ह्मणमोजनांतं यावत् तूर्क्ष्णेन ब्राह्मणाः स्वाध्यायं गाद्यविश्रुक्त जननाद
यमानमन्नं वद्धेद्यातुकारेणवा आविधारयेतो ब्रह्मन्तत्रानुनिपान
वक्तना ह वत्तोकथंतो अन्यपनमेन हस्तेन जगोजालनमविस्तृतं तो निःशा
सनुं तीरनुप्तांजलिनींच दशानेशानिः इदं हविष्यमिदं स्वादिष्टमिदं गुणकी
त्तैनसर्वकं परिवेषणं कर्तव्यं पृच्छ पुनः स्वस्तस्तु तं पानीयं मदर्शनीयं
तोऽनुमानेन तस्माद्रुदाचारः सर्वस्मात् पाकात् किंचित् किंचिदुद्धृत्य

कश्चित्पात्रेणानलस्तुतं तेनाप्यमुस्यपितृपुरतो पात्रो। स्विष्टस्पर्शो न तेनवति तत्र
निरोदकं प्रदद्याद्विकिरं च दद्यात् पुराणं न विकिरं यास्मा चेतन्तत्र दद्यात्
पृथ कृत्य कृत्वा सर्वमन्नं भूमौ किरन्तु चेति दद्यात्तत्र विकिरमन्त्रः। अ
ग्निदग्धाश्च ये जीवा ये ऽप्यदग्धाः कुले मम। भूमौ दत्तेन तृप्यन्तु तृप्ता यांतु
परां गतिं। ततो ब्राह्मणं आचमनं कुर्यात्। आचान्तेभ्यो दक्षिणां दत्त्वा मोमदिनमवी ततः
स्वस्त्य एके केवारि वक्तुं दद्यात् ततः सर्वं वत् गायत्री मधुवाता इति च वेदं
त्वा मधुमविनिहत्यं अथर्वेण कृष्णा गोरवना उपवीतेन ततः स्तूमा ५१
रक्षेतिपञ्चात्। इष्टाश्च इति ब्राह्मणेभ्यो शेषमन्नमस्ति तद्दत्तम् इष्टानामिति

तने थायतां ह प्रोक्ष्य सह तुष्यतामिति ब्राह्मणैरनुज्ञातो कस्मिंश्चिद्दर्भपात्रे को
ने थममयपात्रं कुशान् निधाय तस्मिन्ने सर्वस्मादन्नादेपि वक्त्रेण राक्षयकराणां।
त्रेनाग्निमन्तस्तु मंडलोपरि कुशेन तानि रूच्य दाशाययेदुपाणी यावस्था
द्वन्द्वकनिधानं। यस्कूपासीतिप्रजापतिऋषिकथ्यवाहनोऽग्निर्देवता रक्षुपू
र्वदाः। उल्मुकनिधाने ग्रीनाग्निमन्तस्तु नेत उल्मुकनिधानं। अथर्ववेदप्रयोगस्तु
च्यायेत्र वनेनिधेतिल पायाम्तु पात्रेणावनेजनं। तत्र मन्त्रः समापे कुशा
स्तरणं। ततः पूर्वोदूतमन्नमादाय तिलमिश्रं कृत्वा अथर्ववेदप्रयोगस्तु वायेद
चाएतेत्र ग्रन्थे स्वधा इति सकृदाछिन्नेषु पिंडदानं पुनः पिंडदानं कुशा ने

नदीनां कुशाग्रेषु हस्तमात्रेणांतरेण नांजलित्रयं दद्यात् अपितर इति प्रजाप
ति ऋषिः पितरो देवता जपे विनियोगः तन्मंत्रेणापः प्रदक्षिणेनोदकं दद्यात् यथा
शक्ति प्राणानायम्यास्तनोत्तानेवादक्षयाद्भुमीमरंत इति प्रजापति ऋषि
पितरो देवता जपे विनियोगः मंत्रः शुंधंतां पितरश्च एवं वर्तनं वनेननानीवीं विस्रस्य नं
नमो वः पितर इति नमस्कारः षडंजलिकरणे नत्वं इति प्रतिपिंडं स्वदानं त
नः पिंडेषु सर्वेषु मंत्रयोगस्तु वायैगंधादिदानं धूपदानं गंधेषु पाणि
रूपं च विनिवेद्यैतानि पितरो वासो दशांतस्था पुराणं तु यत्कि
चित्पच्यते गेहे तत्तोप्यमंगं हितं निवेदयेत्तो केयं पिंडमूले क
र्केनासमाचमनं नो विप्रायायानाचमनं दद्यात् सोक्षितमस्त्विति तरय ५२

दि.ग.९
लयवाचमनं संवत्सरेन मिमध्यफलस्वस्तिनं वं नो बुवं द्विजोत्तमः
स्नेपुत्रान् स्वाद्यान् नो विश्वेदेवाः प्रीयन्तामिति निउके वा मे इति
पुरुषः पितरो देवताः पूर्वं दोयाच नो अनेन कशान पितृस्नेलो
यिचा पुनर्मंत्रेण देवहस्त लागयित्वा एवं द्विजानां विसर्जयेत्
आमा वाजस्येति उत्तीर्णेषु ऋषिः प्रजापतिर्देवता हव्यपूर्वं दद्यात्
अनेन प्रदक्षिणीकृत्य नान तेश्रा स्नाणां हव्या यनादावुपरि पाद
मर्दनं कृत्वा कर्परस्नानादिकं यथा लालन्ध्वा न्यूनातिरिक्त परि
मला नामस्त्विति प्रार्थयेत् नु एवं श्राद्धं समाप्य पिंडान् ... बालणाय
मासमक्रमी

भिन्नला शये कास्मिन्नु प्रतिपाद्ये। उद्दिष्टशेषं तु मैथिलीये तु पुराणात्॥
पार्वणं कुर्यात्स्थलु केवलं पिण्डदानं वा मातामहानां कुर्यात् पिण्डं सपिण्डायन
मातामहानां पिण्डं तु विशेषानो पलभ्यते। विशेषं कुर्यात्स्तु ... कंसस्तु ४८
वैश्यजैतु देवदत्तः। ... कर्म परिच्छिद्य यदन्यः कुर्यात् द्विजः। अशक्तानां ...
... केन पतिनां जवेतु। पारस्करः। अन्विष्टकास्तु ... यायां ...
ये हनि। अत्र मातुः पृथक् श्राद्धं शेषं पतिनासह। पुराणात्। पित्रूणां ...
काश्रा ... स्त्रीणां तु पादेदत्तो। पार्वणयोविधिः प्रोक्तः ... कापि ... ५०
... सर्वा ... मातामहश्राद्धं प्रदीयते। अमातृश्राद्धं ... तत्र ...

निमंत्रणादि

द्दिष्टं यदि तथा विधं पारंपर्यमस्ति इतरेषां तु सर्वत्रैव त्र्यवरपित्र्ये वर्जं। तत्र निमंत्रणादि
विसर्जनान्तं सर्ववत्। इयांस्तु विशेषः। विश्वेदेवावर्जं ब्राह्मणत्रयमेकं वा निमंत्रयीत
पादेन्दुनग्रहरद्वयेश्राद्धारंभे गोत्रस्य पितुः शर्मणः इति संकल्पः। ... तत्रोपतिष्ठतां स्था
ने तु ब्राह्मणादि प्रयोगः। पार्वण ब्राह्मणत्रयपक्षे उक्तः। अत्र एकोद्दिष्टपक्षे ब्राह्मणस्याप्ये
कोद्दिष्टेनैवासनं। आवाहनं नास्ति। पक्षद्वयेप्येकमेवार्घपात्रं। एकमेव पवित्रं ब्राह्मणत्रय
पक्षे श्राद्ध्याव दितरयोरपि तद्वैषणैवमंत्रमंत्रवदर्घप्रदानं। अग्नौकरणं नास्ति। इहस्था
ने स्वदितमिति प्रश्नः। अक्षय्यस्थाने उपतिष्ठतामिति पित्र्युः स्वधोच्यतामिति।
स्वधावाचने। वाजेवाजेस्थाने अभिरम्यतामिति। ... प्रयोगकरणे।

मातामहपितृव्यमातुलानां कथ्यतेधुना । अमुकगोत्रस्य अस्मन्मातामहस्य पितृव्यस्य
मातुलस्य शर्मणः इति संकल्पः । इष्ट्वा । उपतिष्ठतां स्नानेषु गोत्राय मातामहाय पितृ
व्याय मातुलाय शर्मणे इति आसनगंधादिदानां अन्न संकल्प दक्षिणा दानेषु । गोत्र मा
तामह पितृव्य मातुल शर्मन् इति अर्घावनेजन पिंडदानेषु । गोत्रेभ्यः मातामहेभ्यः
पितृव्येभ्यः मातुलेभ्यः शर्मभ्य इति स्वधावाचने । एवं श्वशुरश्यालक गुरुमित्रउपा
ध्याय आचार्येष्वपि प्रयोगः । अथ मातुरकोद्दिष्टप्रयोगः । अमुकगोत्रायाः मातुर्दे
विदायाः इति संकल्पः । इष्ट्वा । उपतिष्ठतां स्नानेषु गोत्रायै मातुर्देविदायै इति आसनगं
धादिदानां अन्न संकल्प । दक्षिणादानेषु गोत्रे मातर्देविदे इत्य अर्घावनेजनपिंडदानेषु ॥ ५६

गोत्राभ्यः मातृभ्यः दाभ्य इति स्वधावाचने । इदं दुहितृपितृष्वसृभगिनी पि गो
त्रादिकारणप्रयोगः । अथ पत्न्याः गोत्रायाः अमुकदायाः संकल्प इष्ट्वा
उपतिष्ठतां स्नानेषु गोत्रायै पत्न्यै दायै आसनगंधादिदानेषु अन्न
संकल्प दक्षिणा दानेषु गोत्रपत्नि अमुकदे अर्घावनेजन पिंडप्रत्यवनेजने
षु गोत्राभ्यः पत्नीभ्यः दाभ्यः स्वधावाचने । एवं भगिनीभागिनेयीपितृव्या
नीमातुलानी उपाध्यायानी आचार्याणी मात्यगुरुपत्नी मातृपत्नीष्वपि प्रयो
गः । अथ आमश्राद्धं पुराणे तु । स्त्रीशूद्रस्य पद्यस्य कज्ञानकर्मणि कारयेथवा आ
मश्राद्धं तथा कुर्यात् विधिना पार्वणेन तु । स्वयं पचनी स्वपरः । अकृतवि

नाऽऽमृतपत्नीकः नायीरः दिनः प्रवासी रजस्वलानायोगत्तेश्रावाद्यस्य शक्तो ना
यीश्वतथा वंध्यसूर्यग्रस्तौ पुत्रजन्मनिहृश विघ्नवाद्याप कालेऽपि पुनि
मित्ते कृयाद्य वक्री आमश्राद्धं कुर्यात् ननः पार्वणवनास्त वेमयाविशेषः। आम
श्राद्धमहं करिष्य इति संकल्पे षष्ठ्यां च अविद्यान्तेन अग्नौकरणं विकिरं
अर्चिंपि ह्रूणमासनस्थानाद्यतो विप्र रं विपुष्य विसृष्टिकार्यं निधनं नातनो
सिष्टायनस्य निधी पुराणे तु यत्र पिंडोदकं दद्यात् विकरं तत्र निक्षिपेत् नापि
ण्ड नू विकरं तत्र निक्षिपेत् नापि पिंडदानानि कुर्यात् इति शक्तिः शान्तिगो ... मानपिंडे
न वा अन्नसंकल्पन कालेतं डुल मुद्ग इत्यादि सर्वं आसनं भोजनस्थापने

रे॰ नामातृपितामहीनां अमुकदेवीनां गोत्राणां नांदीमुखानां पितृपितामह
प्रपितामहानां अमुकशर्मणां गोत्राणां नांदीमुखानां मातामहप्रमाता
मह वृद्धप्रमातामहानां अमुकशर्मणां संकल्पे षष्ठ्यां च नांदीमुखत्वावि
श्वेन्यो देवेभ्य इति आसनगंधादिदानं। अन्नसंकल्पदक्षिणादाने तु गोत्रा
न्यः नांदीमुखीभ्यः मातृभ्यः पितामहीभ्यः प्रपितामहीभ्यः अमुकदेवीभ्यः गो
त्रेभ्यः पितृपितामहप्रपितामहेभ्यः अमुकशर्मभ्यः गोत्रेभ्यः मातामहप्रमा
तामह वृद्धप्रमातामहेभ्यः अमुकशर्मभ्यः आसनगंधादिदानान्नसंक
ल्पदक्षिणादाने तु पितृकर्माणि सर्वत्र दक्षिणादत्तः अत्र तु ऋजवो यथा।

नांदीमुखान् विश्वान् देवान् आवाहयेत्। नांदीमुखी मातृपितामही प्रपि-
तामह्यः गोत्रान् नांदीमुखान् पितृपितामहप्रपितामहान्। मातामहप्र-
मातामह वृद्धप्रमातामहान् आवाहयेत्। आयंतु न इति मंत्रं वा ॐ अद्य
पात्राणि प्रागग्राणि। नांदीमुखाः विश्वेदेवाः गोत्रे नांदीमुखी मातृपिता-
मही प्रपितामह्यः गोत्रा नांदीमुखा मातरः पितामह्यः प्रपितामह्यः नांदी-
मुखाः पितरः पितामहाः प्रपितामहाः नांदीमुखा मातामहाः प्रमातामहाः वृद्ध-
प्रमातामहाः प्रीयंतामिति स्वधास्थाने प्रीयंतामिति प्रयोक्तव्यं ५८
नु प्रीतास्तदैवास्वस्ति सर्वं नो भुवनामित्यादि नतु। इति नांदीमुखश्राद्धं॥

सपिंडीकरणे तु पितृनुद्दिश्य पार्वणं। प्रेतोद्देशेन एकोद्दिष्टमिति। योगपद्येन पाद्या-
र्थान् समानयन् श्राद्धद्वयमुपक्रमेत्। तत्र ब्राह्मणद्वयं पित्रोः प्रेताय एक इत्युपवे-
श्य अर्घदानांतं श्राद्धद्वयं कृत्वा प्रेतस्यार्घपात्रसंस्रवात्। पितृपात्रेषु ये समा-
ना इति द्वाभ्यां मंत्राभ्यां निक्षिपेत्। पिंडदानमप्येवं। अपरे तु प्रेतार्घमदैव
पितृपात्रेषु निषेचनमिच्छंति। तत्र शेषं द्विजकरे न तु शिष्टानामनुमतं
प्रेतपात्रव्यपदेशाभावात्। इति सपिंडीकरणं॥ अथ नित्यादीनि॥ पार-
स्करः॥ अहन्यहनि यत् श्राद्धं तन्नित्यमिति कीर्तितं। वैश्वदेवविहीनं तु अश

क्षाउदके न उ॥ नित्यं॥ कात्यायनः॥ एकोद्दिष्टं उयत् श्राद्धं तन्नैमित्तकमुच्यते॥ [illegible]द
प्यदेवं कर्त्तव्यमयुग्मानां द्विजान् निमित्तकं॥ शातातपः॥ कामार्थं वृद्धिनं काम्यं
त्र निषेत्रार्थीसिर्द्धर्थसिद्धये॥ पार्वणेन विधानेन तदप्युक्तं यथाक्रमं॥ वृद्धः स्यातातप॥
मातृश्राद्धं तु पूर्वं स्यात् पितॄणां तदनंतरं॥ ततो मातामहानां तु वृद्धौ श्राद्धत्रयं स्मृतं॥ वृ
द्धकात्यायनः॥ नचानीनार्घपात्रं च पिंडं च परिकीर्त्तितं॥ पितृपात्रे च पिंडं च सपिंडी
करणं तु तत्॥ सपिंडनं॥ धर्मः॥ श्राद्धानामिह सर्वेषां प्रकृतिः पार्वणं यतः॥ प्रतिपर्वं त्वेदासमा ६०
त्रोच्यते पार्वणं तु तत्॥ पारस्करः॥ गोष्ठ्यां यत् क्रियते श्राद्धं गोष्ठीश्राद्धं तदुच्यते॥ बु
क्तानां विदुषां प्राप्तो सुखार्थं पितृतृप्तये॥ गोष्ठीश्राद्ध